

ІСТОРІЯ ДЕРЖАВНИХ УСТАНОВ, ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ І ГРОМАДСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ

УДК 930.253:[94:341.74](477+437)“1921”

Микола Горбатюк, Олена Жукова

ЛИСТИ МИХАЙЛА ЛЕВИЦЬКОГО ДО ХРИСТИЯНА РАКОВСЬКОГО ЯК ДЖЕРЕЛО ДЛЯ ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДИПЛОМАТИЧНОГО ПРЕДСТАВНИЦТВА УСРР У ЧЕХОСЛОВАЧЧИНІ ТА УКРАЇНСЬКО-ЧЕХОСЛОВАЦЬКИХ ВІДНОСИН У 1921 РОЦІ

Вперше публікуються листи дипломатичного представника УСРР у Чехословаччині Михайла Левицького до Голови РНК і народного комісара закордонних справ УСРР Християна Раковського. Листи є важливим джерелом для вивчення таких питань: налагодження дипломатичних відносин між УСРР та ЧСР, діяльність українського радянського диппредставництва у Празі, переговори про укладення договорів між УСРР та Чехословаччиною і Австрією, діяльність української політичної еміграції за кордоном, внутрішнє становище та міжнародна політика Чехословаччини тощо.

Ключові слова: Михайло Левицький, Християн Раковський, листування, дипломатія УСРР, Чехословаччина.

Впервые публикуются письма дипломатического представителя УССР в Чехословакии Михаила Левицкого к Председателю СНК и народному комиссару иностранных дел УССР Христиану Раковскому. Письма являются важным источником для изучения следующих вопросов: налаживание дипломатических отношений между УССР и ЧСР, деятельность украинского советского дипломатического представительства в Праге, переговоры о заключении договоров между УССР и Чехословакией и Австрией, деятельность украинской политической эмиграции за рубежом, внутреннее положение и международная политика Чехословакии и т. п.

Ключевые слова: Михаил Левицкий, Христиан Раковский, переписка, дипломатия УССР, Чехословакия.

In the article for the first time are published letters of the diplomatic representative of the Ukrainian Socialist Soviet Republic in Czechoslovakia Mykhailo Levitskyi to

© Микола Горбатюк, Олена Жукова, 2012

the Head of the Council of People's Commissars and People's Commissar for foreign affairs of the Ukrainian Socialist Soviet Republic Christian Rakovsky. Letters are an important source for the study of such issues: establishing diplomatic relations between the Ukrainian Socialist Soviet Republic and Czechoslovakia, activities of Ukrainian Soviet diplomatic mission in Prague, negotiation of agreements between the Ukrainian Socialist Soviet Republic and Czechoslovakia and Austria, activities of Ukrainian political emigration abroad, internal situation and international policy of Czechoslovakia and so on.

Key words: Mykhailo Levitskyi, Christian Rakovsky, correspondence, diplomacy of the Ukrainian Socialist Soviet Republic, Czechoslovakia.

З часу проголошення незалежності України у 1991 р. українські історики взяли курс на дослідження низки тем, які з тих чи інших причин не отримали належного висвітлення у радянській історіографії. Однією із них є вивчення історії діяльності дипломатичних представництв УСРР у країнах Європи у 1920-1923 рр. У цьому контексті вельми цікавим і все ще не до кінця дослідженим є питання діяльності дипломатичного представництва УСРР у Чехословаччині та його впливу на налагодження українсько-чехословацьких відносин.

Зазначена проблематика вже була предметом дослідження у радянській¹, українській² та чеській³ історіографії. Але, незважаючи на це, публікація листів дипломатичного представника УСРР у Чехословаччині М. Левицького до Голови РНК і народного комісара закордонних справ УСРР Х. Раковського є актуальною хоча б з огляду на дві причини. По перше: листи, у яких М. Левицький детально описував тогочасні події, містять багато досі неактуалізованої інформації, що розширює знання про діяльність українських радянських дипломатів у справі налагодження співпраці між УСРР та ЧСР. По друге: публікація документів, як жанр історичної науки, позбавлена суб'єктивного тлумачення фактів істориком і дає змогу читачеві самостійно аналізувати й узагальнювати історичну інформацію.

Листи, що публікуються, стосуються історичного проміжку часу, коли молода українська радянська дипломатія під пильним контролем РСФРР робила перші кроки на міжнародній арені. Право УСРР «проводити безпосередні відносини з урядами іноземних держав» було закріплено Конституцією УСРР 1919 р.⁴ Щоб продемонструвати всьому світу, що ні УСРР, ні її конституція не є фікцією, уряд РСФРР 28 грудня 1920 р. уклав «Робітничо-селянський договір між РСФРР і УСРР»⁵, чим створив прецедент зовнішньополітичної діяльності УСРР і «розв'язав руки» політичним лідерам Радянської України для подальшої дипломатичної діяльності.

Трохи раніше, 13 грудня 1920 р., Голова РНК та народний комісар закордонних справ УСРР Х. Раковський від імені «робітничо-селянського уряду України» запропонував урядам держав світу приступити до переговорів з метою встановлення політичних та економічних стосунків з УСРР⁶. Уже на початку березня 1921 р. лідери ЧСР висловили бажання обмінятися репатріаційною та торговою місіями з Радянською Украї-

ною⁷. Втім, як засвідчили листи М. Левицького, сторони очікували зовсім різного від налагодження стосунків: УСРР на перше місце ставила досягнення політичних цілей (визнання держави *de facto* і обмін повноважними представництвами), а Чехословаччина – економічних (репатріація чеських громадян та укладення торговельного договору). У подальшому ці протиріччя стануть причиною неукладення договору.

М. Левицький прибув до Праги 10 травня 1921 р. як представник Українського Червоного Хреста у справі повернення військовополонених Першої світової війни. Згодом йому було надіслано мандат уповноваженого УСРР у справі репатріації в Чехословаччині, на правах дипломатичного представника⁸. Основним його завданням було укладення українсько-чехословацького договору з політичною складовою: нейтралітет, відмова кожної зі сторін пропускати військові вантажі через свою територію у випадку перебування іншої сторони у стані війни; визнання дипломатичного представництва УСРР єдиним українським представництвом у ЧСР, ліквідація державних установ УНР у Чехословаччині. Чехословаччина не погоджувалась, оскільки задоволення цих вимог означало б визнання УСРР *de facto*.

Зі змісту листів довідуємось, що перших два місяці перебування у Празі М. Левицькому доводилось працювати в умовах відсутності налагодженого дипкур'єрського, телеграфного чи поштового зв'язку з НКЗС УСРР у Харкові, що стояло на заваді виконання покладених на нього службових обов'язків. Так, наприклад, у 7 листах поспіль (від 20 травня, 3 червня, 9 червня, 12 червня, 17 червня, 21 червня та 25 червня 1921 р.) він намагався узгодити з НКЗС кандидатури до складу торговельної місії ЧСР в УСРР В. Амброжа та Й. Гірси та отримати дозвіл на видавання їм дипломатичних віз.

Після обміну місіями (репатріаційна місія ЧСР виїхала з Праги 18 червня 1921 р, торговельна – 20 липня 1921 р.)⁹, які приступили до виконання своїх функцій на початку серпня 1921 р., підписання торговельного договору між УСРР і ЧСР набуло ще більшої актуальності. Чехословацька сторона, прагнучи «не спізнитися» до розподілу ринків збуту в УСРР, була готова підписати цей договір без політичних пунктів, про що Е. Бенеш повідомляв М. Левицькому під час особистої зустрічі¹⁰.

На початку вересня 1921 р. було створено спеціальну комісію для розгляду українсько-чехословацького договору¹¹, а 21 вересня 1921 р. В. Гірса повідомив про об'єднання репатріаційного та торговельного договорів в один документ під назвою «Угода між УСРР та ЧСР»¹², що мало б прискорити досягнення згоди між сторонами. Втім, небажання чехословаків йти на поступки у політичних питаннях та використання радянською стороною арештів чехів в УСРР як засіб тиску на МЗС ЧСР призводили до затягування підписання договору.

26 листопада 1921 р. розпочався офіційний розгляд договору, що мав завершитись його підписанням. Сторони досягли згоди по всіх пунктах договору (у т.ч. і про нейтралітет); питання українських представництв мало бути вирішеним на зустрічі з Е. Бенешем¹³. 27 листопада 1921 р.

М. Левицький отримав мандат, який уповноважував його та Ю. Новаковського (торговий представник РСФРР) вести переговори з урядом ЧСР про укладення та підписання угоди¹⁴.

Утім, уже на початку грудня 1921 р. підписання договору було зірвано: 10 грудня голова місії РСФРР у Празі П. Мостовенко відмовився вести переговори про підписання угоди, вимагаючи висилки Б. Савинкова¹⁵. Його вимогу підтримав М. Левицький, який водночас висунув вимогу ліквідації таборів інтернованих українських вояків. 11 грудня 1921 р. чехословацький уряд відмовився визнати дипломатичну місію УСРР єдиним українським представництвом, а лише – єдиним представництвом УСРР в ЧСР¹⁶. Питання підписання договору було відкладено на невизначений час.

Ключове питання, якого торкався М. Левицький практично у кожному листі – це хід переговорів з чехословацькою стороною (переважно з Е. Бенешом та В. Гірсою), про підписання українсько-чехословацького договору. Зокрема у листах він інформував Х. Раковського про обговорення таких питань:

– про необхідність включення до договору т. зв. «політичних пунктів», що фактично означало визнання УСРР *de jure*. На протидію цьому, Е. Бенеш наполягав на необхідності вирішення у першу чергу питань про реевакуацію військовополонених і налагодження торговельних відносин;

– про визнання дипломатичного представництва УСРР єдиним представництвом від України, що передбачало ліквідацію усіх установ УНР у Чехословаччині – у першу чергу НДМ УНР на чолі з М. Славинським;

– про необхідність дотримання нейтралітету обома сторонами. Особливої ваги це питання набуло після підписання чехословацько-румунського договору, внаслідок якого ЧСР у випадку війни між УСРР і Румунією була б змушена виступити на боці останньої. Чеська сторона заперечувала можливість включення до договору пункту про дотримання нейтралітету і недопущення перевезення через її територію військової амуніції та боєприпасів, аргументуючи свою позицію наявністю військових договорів з державами Антанти;

– про переговори з приводу персонального складу торговельної і репатріаційної місії ЧСР. М. Левицький характеризував членів чехословацьких місії, аргументував причини, з яких варто прийняти чи відхилити запропоновані кандидатури. Із листування також дізнаємося, що торговельна місія ЧСР, яку очолював брат заступника міністра закордонних справ ЧСР Вацлава Гірси – Йозеф, мала значні повноваження і була орієнтована на організацію поставки в УСРР сільськогосподарського обладнання і відновлення виробництва цукру в Україні;

– про ставлення чехословацького уряду до УСРР.

Окрема тема у листах – участь М. Левицького у підготовці спільного українсько-російського торгового договору з Австрією. Український дипломат описує процес підготовки тексту договору, повідомляє про го-

ловні положення, які він намагався включити у договір (створення представництва УСРР в Австрії і визнання його єдиним повноважним українським представництвом) та про свої взаємовідносини з дипломатичним представництвом РСФРР.

Переговори М. Левицького з урядом Австрії продемонстрували невизначеність становища дипломатів УСРР, їх залежність не стільки від рішень республіканського НКЗС, скільки від рішень Москви. Труднощі, що виникли із відкриттям представництва УСРР у Відні, були викликані як небажанням австрійської влади, так і блокуванням заходів М. Левицького головою диппредставництва РСФРР в Австрії М. Бронським, який заявляв, що він одночасно є представником від УСРР. Це, звісно, викликало справедливе здивування М. Левицького, який у листі Х. Раковському від 3 грудня 1921 р. писав: «С одной стороны, мы требуем обязательно подчеркнуть самостоятельность (УССР – М. Г.), а с другой стороны, нам говорят подождать, так как РСФСР объединяет все Республики»¹⁷.

М. Левицький також інформував Х. Раковського про внутрішнє становище та міжнародну політику Чехословаччини. У його повідомленнях можна виділити такі ключові теми:

- підписання військових конвенцій між Чехословаччиною, Румунією та Югославією та виникнення Малої Антанти;
- ставлення чехословацького уряду до верхньосілезького питання та ситуації що склалася навколо Тешинської Сілезії (т. зв. Чеського Тешина);
- особливості чехословацької промисловості та її залежність від французького капіталу;
- орієнтація ЧСР на торгівлю перш за все з УСРР (таке бажання пов'язане з тим, що більша частина політичної та економічної еліти ЧСР була переконана у неможливості витримати конкуренцію з Німеччиною у торгових відносинах з РСФРР);
- польсько-чехословацькі відносини та ставлення ЧСР до питання Східної Галичини;
- внутрішньополітичне становище і національний склад населення ЧСР та залежність держави від Версальсько-Вашингтонської системи договорів.

Значну увагу автор листів приділив діяльності української політичної еміграції за кордоном, а саме таким питанням:

- діяльність уряду УНР у Тарнові;
- ліквідація урядових і військових установ УНР у Польщі і ведення переговорів з Угорщиною, Австрією та Румунією про перенесення їх діяльності на територію цих держав;
- ситуація у таборах інтернованих вояків Армії УНР;
- діяльність політичних структур Є. Петрушевича;
- діяльність НДМ УНР у Чехословаччині, заходи голови місії М. Славинського, спрямовані на недопущення налагодження торговельних відносин між УСРР та ЧСР;

– підготовка Другого Зимового походу Армії УНР під проводом Ю. Тютюнника;

– діяльність УПСР в Австрії, поїздка представників Закордонної делегації партії в УСРР з метою з'ясування питання про можливість повернення членів партії в Україну та легальної партійної роботи;

– співпраця з нерадянськими українськими кооперативними організаціями за кордоном та Українським Червоним Хрестом.

У листах до Х. Раковського М. Левицький також розглядав питання діяльності дипломатичного представництва УСРР у Чехословаччині. Зокрема він писав про необхідність налагодження безперервного кур'єрського та телеграфного зв'язку між НКЗС та представництвом і надіслання шифру і шифрувальника, потребу організації спільної роботи диппредставництва та торговельної місії УСРР в Чехословаччині з метою економії державних коштів, інформував про виділення чеською владою приміщень для представництва тощо.

Однією із складних і неприємних тем, якої торкається М. Левицький у декількох листах поспіль – це арешти чеських громадян (серед них – відомих чеських громадсько-політичних діячів) російською Надзвичайною Комісією (НК) в Україні. Диппредставник УСРР детально інформував Х. Раковського про реакцію чехословацької сторони на ці події та повідомляв про вимоги МЗС ЧСР пояснити, чому російська НК дозволяє собі такі дії в УСРР, яка формально є незалежною державою. При цьому М. Левицький озвучив сумніви деяких чехословацьких політиків у тому, що УСРР є самостійною державою, а не «фікцією».

Епізодично в листах розглядаються питання про організацію Всеславянської Ліги Націй, діяльність непідконтрольних УСРР Українського Червоного Хреста та кооперативних установ, спроби диппредставництва УСРР організувати повернення частини емігрантів та інтернованих вояків армій УНР і УГА в Україну тощо.

Загалом публікуємо 30 листів М. Левицького до Х. Раковського, що були написані між 20 травня і 10 грудня 1921 р. Листи зберігаються в ЦДАВО України у трьох справах (22, 560, 599) опису 1, фонду 4 «Народний комісаріат закордонних справ УСРР, м. Харків». Серед них 28 оригіналів і 2 копії; 9 листів написано від руки, 21 – надруковано на друкарській машинці. Усі листи написані у Празі, за виключенням 2-х листів від 7 серпня та 12 вересня 1921 р., що надійшли з Відня. Ці листи були написані від час поїздки М. Левицького до австрійської столиці з метою організації повпредства УСРР у цій країні та підписання спільного російсько-українського договору з Австрією.

Цікавою особливістю цього комплексу листів є те, що лише перший із них написаний українською мовою, всі інші – російською. При цьому, навіть поверхневий аналіз тексту документів дозволяє стверджувати, що для М. Левицького російська мова не була рідною, оскільки він часто вживає українізми («они сами этого не *пометили*», замість «они сами этого не *заметили*»; «человека старшего *веком*», замість «человека старшего *возрастом*»; «которые *призначены* в ... миссию», замість

«которые назначены в миссию»; «проинформировал докладно», замість «проинформировал подробно»; «промысловых центров», замість «промышленных центров» тощо). Цілком можливо, що автор листів був змушений писати російською мовою за вказівкою «згори», або на прохання Х. Раковського, який як етнічний болгарин, не розумів української мови. У будь-якому випадку цим пояснюється велика кількість граматичних, стилістичних і пунктуаційних помилок, що зустрічаються у документах.

Тексти листів публікуємо мовою оригіналу, без скорочень, зі збереженням стилістичних та орфографічних особливостей мови автора. Археографічне опрацювання текстів документів проведено відповідно до загальноприйнятих правил:

– авторські скорочення, власноручні підписи, пропущені слова, прийменники чи сполучники, відновлені упорядником, взято у квадратні дужки;

– без застережень виправлено очевидні помилки і описки та вилучено повтори;

– відсутні знаки пунктуації проставлено таким чином, що вони не спотворюють зміст листів;

– апострофи і пропущені букви проставлено відповідно до норм сучасного правопису;

– курсивом подано власноручні підписи автора листів та службових осіб, які робили надписи на листах;

– збережено авторські підкреслення.

Місце і час написання листів визначено за їхнім змістом і авторським датуванням. Незалежно від наявності у листі авторської дати, вказівку упорядника на час і місце написання листа зазначено над авторським текстом праворуч. Дату та/або місце написання листа, якщо їх встановлено за змістом, зазначено у квадратних дужках.

Листи розміщено у хронологічній послідовності. Публікація супроводжується коментарями, у яких подано пояснення термінів, слів іншомовного походження, історичних подій, а також здійснено ідентифікацію персоналій та географічних назв, про які йдеться у листах.

¹ Джеджула А. Е. Международные экономические отношения Украины в 1920–1922 гг.: автореф. дис. ... д-ра. ист. наук: спец. 07.00.01 / КГУ им. Тараса Шевченко. – К., 1967. – 67 с.; Петерс И. А. Чехословацко-советские отношения (1918–1934). – К.: Наук. думка, 1965. – 344 с.; Советско-чехословацкие отношения между двумя войнами (1918 – 1939). М.: Наука, 1968. – 228 с.; Удовиченко П. П. 3 історії зовнішньої політики УРСР (1919–1922 рр.). – К., 1957. – 80 с.; Шишкин В. А. Чехословацко-советские отношения в 1918–1925 годах. – М.: ИМО, 1962. – 286 с.

² Бетлій О. В. Історія взаємин між ЧСР та УСРР 1921 р. Обмін репатріаційними і торговельними місіями // Наукові записки / Нац. ун-т. «Києво-Могилянська академія». – К.: КМ «Academia», 2001. – Т. 19 : Іст. науки.. – С. 59-66. Віднянський С. В. Українське питання в міжвоєнній Чехословаччині: автореф. дис. ... д-ра іст. наук: спец. 07.00.02 – всесвітня історія / Ін.-т історії України НАН України. – К., 1997. – 108 с.; Держалюк М. С. Міжнародне становище України та її визвольна боротьба

у 1917–1922 роках. – К.: Оріани, 1998. – 240 с.; *Кульчицький С., Павлюк О., Кірсенко М.* Європейська дипломатія та Україна у міжвоєнний період (1921–1939) // Нариси історії дипломатії України / наук. ред. В. Смолія. – К., 2001. – С. 397–490; *Купчик О. Р.* Зовнішньополітична діяльність уряду УСРР (1919–1923 рр.) : між укр. формою та радянським змістом: монографія. – Тернопіль: Терно-граф, 2011. – 264 с.; *Купчик О. Р.* Репатріаційні угоди в структурі міждержавних домовленостей УСРР (1920–1922 рр.) // Соціальна історія: наук. зб. – К.: Логос, 2007. – Вип. 1. – С. 28–35; Вип. 2. – К.: Логос. – С. 44–55; *Купчик О. Р.* Деякі аспекти відносин між УСРР і Чехословацькою Республікою (1921–1922) // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія. – К.: Вид.-полігр. центр «Київський університет», 2005. – Вип. 77/79. – С. 17–20;

³ Přehled dějin československo-sovětských vztahů v období 1917-1939 / zprac. Čestmír Amort. Věd. red. František Hejl. Československá Akademie Věd.; Československo-Sovětský Institut. – Praha, 1975. – 465 s.; *Olivová V.* Československo-sovětské vztahy v letech 1918-1922. – Praha: Naše vojsko, 1957. – 641 s.

⁴ Конституційні акти України 1917–1920: Невідомі конституції України. – К.: Філософська і соціологічна думка, 1992. – С. 227.

⁵ Документы внешней политики СССР. – М.: Госполитиздат, 1959. – Т. 3 : 1 июля 1920 г. – 18 марта 1921 г. – С. 433.

⁶ Там же. – С. 382.

⁷ Документы и материалы по истории советско-чехословацких отношений. – М.: Наука, 1973. – Т. 1: Нояб. 1917 г. – авг. 1922 г. – С. 402.

⁸ *Купчик О. Р.* Зовнішньополітична діяльність уряду УСРР (1919–1923 рр.): між укр. формою та радянським змістом: монографія. – Тернопіль: Терно-граф, 2011. – С. 91.

⁹ ЦДАВО України, ф. 4, оп. 1, спр. 559, арк. 66; ЦДАВО України, ф. 4, оп. 1, спр. 640, арк. 14.

¹⁰ Там само, спр. 559, арк. 18.

¹¹ Там само, спр. 560, арк. 64.

¹² Там само, спр. 559, арк. 38.

¹³ Там само, спр. 560, арк. 83.

¹⁴ Там само, спр. 559, арк. 42.

¹⁵ Там само, спр. 560, арк. 85.

¹⁶ Там само, арк. 108.

¹⁷ Там само, арк. 79.

ЛИСТИ М. ЛЕВИЦЬКОГО ДО Х. РАКОВСЬКОГО

1

20 травня 1921 р., м. Прага

Шановний товаришу!

Ще 10 мая приїхав в Прагу. Через Польщу їхалося не дуже то добре. Був у Варшаві, зайшов до нашої місії, у них там щось не все в порядку, бо кожний хоче працювати сам на свою руку. Наш [Н.] Калюжний¹ мечиться з місця на місце, а толку мало. На откриття при місії Українського стола Ігнатів не годиться, виходить, що представництва од України нема, а щось там треба мати. [С.] Петлюра² на вид все буцімто ліквідує, а на ділі йде по-старому³. По лагерям, де знаходяться інтерновані проізводяться військові заняття, інтерновані сохранияють боеву організацію т. є. зорганізовані по ротам і під назвою відділів ріжних атаманчиків. Сам [С.] Петлюра, одні говорять залишитися в Польщі, а другі говорять, що всі частини і петлюрівські організації переїдуть в Венгрію з якою ведуться переговори зі сторони [С.] Петлюри. Це все передали мені в Варшаві мої товариші, яких я стрінув.

Перейду до Чехії. Тут прийняли мене гарно, звичайно на вид по-чеськи дуже ласкаво – мовляв, ми хочемо добре жить і працювати для улущення долі укр[аїнського] народу⁴. Признали мені права дипломатичного представника та відносяться дуже любезно. Помешкання під канцелярію поки що не маю, тут справді дуже тяжко найти. Політика чеська направлена тому, щоб “не спізнитися” з торгвлюю. Вони дуже добре знають Україну і, як вони виражаються, – що їм, по-перше, хочеться торгвувать з Україною, бо Україна має чим торгвувати, а, по-друге, для Чехії з України є самий найкоротший путь – або через Дунай та Чорне море, або через Польщу, Румунію. Тут до цього діла ставляться серіозно. Відносно їх політичного погляду, то це, зовсім ясно, що тут во всьому руководить Антанта⁵. Петлюрівців тут хватить, мають ріжні свої організації і військові частини. Зараз вони задумують розположитися в Венгрії, Румунії, Чехії та Австрії. Вони мають тут свої контррозвідки від котрих посилають бандитів на Україну.

Тепер відносно чеської місії. Чехи подали Іосифа Гирсу⁶ і Войтиха Амброжа⁷ з уповноваженим по репатріації⁸ капітаном [Я.] Шагром⁹. Місія по репатріації хоче дуже скоро виїхати, я запросив Харків, але знаючи, що прийдеться довго чекати, сам стараюсь дізнатися про все і дозволити їм виїзд через Польщу на Шепетівку. Взагалі, чехи стараються, щоб транспорти ішли через Польщу, через те прийдеться на станції Шепетівка зорганізувати пограничний пункт. Ще одне цікаве діло. Я приїхав і застав тут жону Мазуренка Семена¹⁰ – Раєвську, котра говорила, що вона є членом місії, яка їде до Чехії з України маючи на руках мандат Українського Красного Хреста, затверджений тов[аришем] [Х.] Раковським. Коли я приїхав то видав їй від себе бумажку, що Раєвська до моєї місії не належить, а знаходиться в розпорядженні Київського Червоного Хреста. Я мусів так зробити, бо я не міг анулювати мандату затвердженого [Х.] Раковським, тим більше, що мандат її візував [Й.] Скала¹¹ в Москві, а тут чехи визнали. Зараз вона збирається виїхати за грішми до Риги, які там при поїзді з [С.] Мазуренком заховала. Вона говорить, що для того приїхала, й що поміж [Й.] Скалою і Українським Червоним Хрестом була умова, що чехи її в тому допоможуть. Зараз вона дістає чеський паспорт на проїзд і

ці гроші здають в Чеський Банк¹² на ім'я Укр[аїнського] Черв[оного] Хреста, що далі буде – не знаю. Мені вона говорить, що по угоді зі [Й.] Скалою та Червоним Хрестом вона виїхала враз з родиною чехів Червених¹³ з Києва, про що знає тов[ариш] [В.] Менжинський¹⁴. Я дуже заінтересован[ий] в цій справі, бо тут вона стрічається з [В.] Винниченком¹⁵ та з [Я] Нечасом¹⁶. Взагалі, я прохаю Вас дуже, негайно в'яснити цю комедію з Червоним Хрестом та подати як поступити з Раєвською, боюсь провокації, а, з другої сторони, прошу звернутися до тов[ариша] [Х.] Раковського, щоб були анульовані всі мандати Червоного Хреста ним підписані, бо це, получається, скандал тут за границею, як різні будуть приїзжати з мандатами з України, то яке буде моє положення перед чехами взагалі, що буде вартий цей мандат, який і я маю від тов[ариша] [Х.] Раковського. Ох горе бути представником від України! Крути, красній, а тут тобі як не одно то друге.

Дуже прохаю Вас полагодьте Ви самі ці всі справи, зрештою треба буде в Харкові взагалі поставити ці питання.

Я прохаю Вас, вишліть мені тов[ариша] Тура, дайте йому від себе паспорт як відвічальному співробітнику при місії в Празі, краще хай їде через Німеччину, а можна поспробувати через Польщу. Далі мені в Харкові не дали шифра, через те не можу користуватись через Миколаїв.

Надіюсь, що напишете і що зі своєї сторони мені поможете.

З ком[уністичним] прив[ітом]

М. Левицький

ЦДАВО України, ф.4, оп.1, спр. 560, арк. 4-6. Оригінал, рукопис.

2

3 червня 1921 р., м. Прага

Наркоминдел Украины, тов[аришу] [Х.] Раковському¹⁷

Как я Вам сообщал, Чехи меня приняли хорошо и при первой встрече с министром [В]. Гирсой¹⁸ он мне заявил, что Чехословацкое правительство желает видеть Украину крепкой политической и экономически самостоятельной независимо от ее политической власти. Их более всего интересует наш рынок: может ли Украина вести самостоятельно в пределах своей территории торговлю или же это дело РСФСР. Для них выгодно иметь дело непосредственно с Украиной: во-первых, близость транспорта ибо по этому вопросу вырабатывается план постройки железной дороги через Румынию на Украину, а, во-вторых, они смотрят на богатства Украины, и что с Украины они могут больше получить то, что им необходимо, более чем из России. Чехословакия имеет для нас значение с политической точки зрения, ибо здесь концентрируется, как в наблюдательном пункте, все то, что выражает великая Антанта. Кроме того Чехословакия есть сердцем малой Антаны¹⁹.

Поэтому здесь собирается вся почти русская эсеровская организация и выигрывая на панславизме чехов²⁰ пользуется всем необходимым для своей работы сильно усиливает эсеровскую работу на Украине и в России.

Я при соглашении с чехами вставил еще один новый пункт, а саме:

Что чешское правительство не будет признавать никаких других украинских миссий и представительств, а также организаций претендующих властвовать со

дня подписания соглашения как тоже настаивал на нашем пункте о нейтралитете. Министр [В.] Гирса заявил, что, конечно, Чехословацкое правительство торжественно уже заявило, что не будет вмешиваться во внутренние дела России и Украины, а также будет соблюдать нейтралитет по отношению Советской России и Украины, и, что не нужно это вставлять в соглашение. Дальше, он относительно пункта о запрещении доставлять или пропускать амуницию, оружие и военных припасов в страну, которая находится будет в стане войны с нами или наоборот, заявил, что такого пункта Чехословацкое правительство подписать не может, ибо тот пункт нарушил бы Версальский договор²¹, по которому они обязаны доставлять все это в те государства, которые составляли по Версальскому договору союзные государства, как одну из сторон подписывающих мир. На счет нейтралитета, то Чехословацкое правительство может согласиться подписать в такой редакции: «Оба государства обязуются соблюдать строгий нейтралитет, коли одна из договаривающихся сторон будет втянута в войну». А относительно непризнания других украинских представительств он заявил, что они никогда его не признавали, и он об этих вопросах спросит Министра [Е.] Бенеша²², тогда будет нами подписано соглашение. Я ему указал, что обо всем этом прошу свое правительство, что касается соглашения о репатриации, я его подписать не могу, пока не будет достигнуто соглашение по политическому вопросу.

Польша, [С.] Петлюра и его организации

Мимо всех заявлений польского правительства о ликвидации [С.] Петлюры, он до сих пор пользуется большой материальной поддержкой со стороны польского правительства. Как мне сообщают, что там, в Польше, происходят по интернированным частям петлюровских войск занятия, додерживается боевая способность их до тех пор, пока [С.] Петлюра не перейдет в другую страну. Везде, где только имеются петлюровцы, идет реформирования и сильная подготовительная работа для приспособления к переброске выборных офицеров и солдат для поднятия повстания на Украине. В военных кругах наблюдается сближение с [С.] Петрушевичем²³, с которым за последнее время более Англия начала заигрывать. Вообще вопрос о Вост[очной] Галиции²⁴ остается открытым. Есть предположение, что этот вопрос будет поставлен Антантой на порядок дня для решения, и что Англия будет настаивать на выделении этого края от Польши и передать под протекторат Антанты в целом. Это вказует на тот факт, что французское правительство приняло дипломатическую миссию [С.] Петрушевича, конечно не признавая ее официально, как видно, что то есть. Чехи, конечно в этом очень заинтересованные желая иметь прямой путь на Украину, и поэтому тоже всеми силами поддерживают миссию [С.] Петрушевича.

Все организации, как [С.] Петлюры так и [С.] Петрушевича, посылают своих агентов на Украину для связи с повстанцами, а также для связи с галицийскими частями на Украине, чтобы можно их использовать при повстании, о чем я прошлый раз подробно сообщал.

[С.] Петлюра ведет переговоры с Австрией, Чехией, Румынией и Венгрией относительно пропуска его правительства и его на их территорию. Правдоподобнее, что его «правительство» поселится в Вене, так как в Вене сидит Национальная Рада²⁵ [С.] Петрушевича, а войсковые организации будут перенесены в Венгрию.

Румыния и Чехословакия.

Между Чехословакией и Югославией, а также Румынией заключена военная конвенция²⁶. Относительно Румынии еще докладно не установлено, поскольку

між Чехословаччиєю і Румунією така підписана, але при розмові одного англійського кореспондента з військовим міністром Чехії він заявив, що конвенція направлена виключно проти Венгрії, але на випадок війни між Румунією [і] Україною, Чехословаччина повинна допомогти Румунії.

Відносно Верхньосілезьського питання²⁷ Чехословаччина не підтримує поляків, так як чехи бояться загрози з боку поляків і на ту частину Сілезії, яку забрали чехи²⁸, крім того вони не хочуть мати конкурента Польщу, яку за їхнім мнением, збільшиться, а також зміцнить в економічній відносині отримавши промисловий шовк.

Відмова нами Чеських легіонерів

Відмова легіонерів взагалі як висловився [В.] Гірса ставить їх в незручне положення з огляду на вибір мисії для відправки в Росію і на Україну, так як в Чехії дуже мало є державних осіб, які б не були легіонерами, далі що він [В.] Гірса намагатиметься вибрати людей ділових, які будуть займатися виключно справою і ніяким чином не стануть втручатися в внутрішні наші справи. На Україну він, наприклад, відправляє в торгову місію свого брата людини старшого віком знавчого добре Україну і т.д.

Далі він заявляє, що він як раз після всього того, що говорять про Радянській Росії і Україні спробує напружити все, щоб переконатися наскільки можна взагалі з нами зблизитися і приступити до справи, і оскільки ми щиро цього хочемо.

Чехословацькі мисії для України

Чехословацька місія з репатріації для України призначена з осіб: голова Ярослав Шагр, члени Ярослав Колярж і Володимир Мала, які на дні повинні вже виїхати на Україну. Я запитав по радіо відносно цих кандидатур, але відповіді немає. Мені повідомили чехи, що це не російські легіонери, звичайно, не офіційно, і просять як можна швидше прискорити їх виїзд. Так як чехи з нами добре поки обійшлися і мені може вийти підписати пункти політичного характеру, а, в інших, ми вже раз відмовили їм пропустити [Ф]. Штиліпа²⁹, я повинен був порадитися з тов[аришем] [И.] Гіллерсоном³⁰ запитати Вас по радіо відкрито причину відносно чеської мисії, і, якщо відповіді не буде, буду змушений з політичними міркуваннями дати візу на виїзд на Україну. Само собою зрозуміло, що чехи не відправлять нам людей співчужливих нашої влади, а навпаки, так як ми відправляємо комуністів, вони відправляють контрреволюціонерів. Прийдеться вже на місці встановити за ними хорошу стежку, щоб вони самі цього не помітили, а це у нас виходить так, що Чеське урядові відомо, що ми робимо обшуки, а навіть арештовуємо їх офіційних осіб.

Крім того, мені чехи передають, що на Україні далі згідно з розпорядженням з Москви т.е. Московський ЧЕКА арештовує на Україні чеських громадян і відправляє в Москву. Нескільки днів тому назад Московський ЧЕКА були арештовані в Києві людини сім і відправлені в Москву.

Від цього, чехи мене запитують, хто фактично керує Україною, Україна або Москва. Якщо Москва, тоді нічого з нами розмовляти, бо якщо згідно з розпорядженням з Москви арештовуються чеські громадяни, а також і їх офіційні особи, з цього випливає, що Україна Радянська це вигадка і такої немає³¹.

На счет торговой миссии, которая должна выехать на Украину, я подал тоже имена лиц, а именно Иосиф Гирса и Войтих Амброж, но до сих пор никакого ответа от Наркоминдела Украины не имею. Кроме того, я просил прислать мне двух экспертов или же торговую миссию со стороны Украины в Чехию, прежде всего, сообщить их фамилии, чтобы можно было приступить к делу.

Ввиду вышеизложенного прошу:

1. Сообщить мне имена и фамилии нашей торговой миссии в Чехословакию и Австрию.

2. Будет ли это отдельная торговая миссия или же дополнение моей миссии.

3. Согласно ли Укр[аинское] правительство чтобы принять на работу при моей миссии экспертов по торговым делам т[оварища] Ивана Штефана, кооператора из Украины. Он сам из группы [М.] Грушевского, но человек как выражается о нем тов[арищ] [И.] Гиллерсон, честный и преданный советской власти. Его знают товарищи, которые сейчас работают у Вукопспилке³², которой он делал доклад о положении дел коопераций здесь.

4. Согласно ли Украинское правительство принять Чехословацкую торговую миссию на Украину, имена я сообщил.

5. Прошу ответить на счет жены [С.] Мазуренко Раевской и как обстоит дело Укр[аинского] Красного Креста. По моему глубокому убеждению он Петлюровский и его надо чем скорее переформировать.

6. Очень прошу прислать мне все газеты, издаваемые на Украине, а также и литературу.

С коммунистическим приветом

М. Левицкий

ЦДАВО України, ф.4, оп.1, спр. 560, арк. 7-8. Оригінал, машинопис.

3

4 червня 1921 р., м. Прага

Срочно

В[есьма] секретно

Наркоминдел Украины, тов[арищу] [Х.] Раковскому

Мне частным образом сообщают, что представитель [С.] Петлюры в Праге [М.] Славинский³³ обратился Чехословацкому правительству с предупреждением, что целая Украина охвачена повстанческим движением, и что 20 июня начнется генеральное восстание на Украине. Поэтому, едущая чешская миссия на Украину рискует жизнью, при этом серьезном восстании украинского народа, и что Советское правительство не может дать гарантий безопасности их личности, так как оно будет скоро свергнуто восстанием народа.

Мне, кроме этого сообщают, что принимаются меры со стороны петлюровцев, что бы поднять восстание, и что часть армии [Ю.] Тютюнника³⁴ уже переправлена на Украину, а с ней большинство офицеров с большими суммами денег и взрывчатых веществ. Переправляются они через Галицию, так как граница с нашей стороны плохо охраняется. Восстание должно начаться 20 июня в районах Умани, Балты, Житомира, Киева, Конотопа, Гайсина.

Кооператоры петлюоровские с Украины стараются разоблачить нашу торговлю с чехами и, вообще, не допустить до торговых сношений между Украиной и Чехословакией. Как тоже принимаются ими все меры, чтобы получить все эти суммы украинской кооперации, которые находятся в банках за границей.

Прошу Вас выслать мне мандат, а также представителя Вукопспилки, чтобы таким образом здесь аннулировать все представительства Украинских коопераций, а также сделать запрещение всем банкам выдавать им суммы, принадлежащих сейчас Вукопспилке.

С коммунистическим приветом

М. Левицкий

ЦДАВО України, ф.4, оп.1, спр. 560, арк. 26. Оригінал, машинопис.

4

6 червня 1921 р., м. Прага

Радио № 13-14

Харьков, [Х.] Раковскому

Чешское правительство [сообщает], что в Киеве арестованы чешские граждане: Андржешек, Кребова, Анна Еропомова. Малеш, Шольц, Ванке и Пруга и вывезены в Москву. Меня запрашивают чехи почему их граждане на Украине арестовываются Московской ЧК, а также почему вывозятся в Москву. С этого буржуазия делает вывод, что Советская Украина это фикция и нечего ее маскировать. Чехословацкое Министерство иностранных дел обратилось с ходатайством перед Укр[аинским] Представительством об их освобождении имея ввиду установление торговых сношений и не желая вносить разлада к начавшимся переговорам между Украиной и Чехословакией. Прошу сообщить о причине их ареста, а также на ходатайство Чешского правительства принять меры к скорейшему их освобождению.

М. Левицкий

ЦДАВО України, ф.4, оп.1, спр. 599, арк. 81. Оригінал, рукопис.

5

9 червня 1921р., м. Прага

Харьков, [Х.] Раковскому

Москва, [Г.] Чичерину

Ввиду отсутствия ответа на мой срочный запрос за № 9–15 и ввиду настойчивости чешского правительства, считаю необходимым выдать визы членам чешской репатриационной миссии Ярославу Шагру, Ярославу Коляржу и Владимиру Мала отъезжающим в Харьков. Всякая задержка или отказ [в] выдаче виз вызовет крайне неблагоприятные впечатления, также может помешать начавшимся между нами переговорам. Надо считать, что могут

поставить остро вопрос о моем дальнейшем пребывании здесь. Кроме того, так как нами заявлено уже отвод [Ф] Штилица, а отвод новых лиц будет принят как саботирование с нашей стороны, категорически прошу принять необходимые меры к беспрепятственному и удобному проезду упомянутых до гор[ода] Харькова по маршруту польско-украинский пограничный пункт Шепетовка, Киев, Харьков.

М. Левицкий

ЦДАВО України, ф.4, оп.1, спр. 560, арк. 9. Оригінал, рукопис.

6

12 червня 1921 р., м. Прага

Секретно

Наркоминдел, тов[арищу] [Х.] Раковскому

Присылаю при сем письма некого Василия Григорьевича Пашевского, который как видимо прибыл в Прагу из Украины (Херсонского Украинского национального комитета) в известных контррев[олюционных] целях. Я стараюсь разузнать адресу этого комитета на Украине.

Здесь нет серьезных партийных работников, а необходимо вообще за границей поставить как следует наше информационное бюро, я некоторые шаги к этому принимаю, надеюсь, что с приездом т[оварища] [П.] Мостовенко³⁵ общими силами нам это удастся сделать.

Очень прошу дать мне ответа на мои радио, а также прислать ответ на счет укр[аинских] эсеров.

С ком[мунистическим] приветом

М. Левицкий

ЦДАВО України, ф.4, оп.1, спр. 560, арк. 15. Оригінал, рукопис.

7

17 червня 1921 р., м. Прага

В[есьма] секретно

Наркоминдел, т[оварищу] [Х.] Раковскому

Когда я начал переговоры с чехами к ним обратился, как мне передают, петлюровский представитель [М.] Славинский с указанием, что целая Украина находится в разгаре селянского восстания, и что на 20-е июня объявлено всеобщее восстание украинского народа, поэтому чешская миссия, едущая на Украину рискует жизнью, так как всякий, кто вопреки заявлениям петлюровцев поедет на Украину для сношения с большевиками, будет считаться врагом украинского народа. Поэтому я поместил в чешской коммунистической газете статью, разоблачив деятельность петлюровцев за границей. После этого те, которые назначены в чешскую торговую миссию, явились ко мне с запросом

как самое лучше проехать в Харьков, чтобы по дороге не иметь неприятностей. Они хотят ехать через Польшу. Я, конечно, их заверил, что совершенно они спокойно и благополучно могут проезжать целую Украину. Дальше, они уже готовы к отъезду и задержка их вызывает здесь сомнение, как будто бы заявление петлюровцев правильно.

Поэтому я еще раз убедительно прошу дать ответ на счет разрешения и приема на Украину Чешской торговой делегации в лице Иосифа Гирса и Войтиха Амброж. И вообще, через это, что никакого известия из Харькова нет, здесь чехами представляется, что у нас большие беспорядки, что Советская власть у нас непрочная.

Прошу Вас еще раз ответить на вопросы.

С ком[мунистическим] прив[етом]

М. Левицкий

ЦДАВО України, ф.4, оп.1, спр. 560, арк. 25-25 зв. Оригінал, рукопис.

8

21 червня 1921р., м. Прага

Радио № 23

Харьков, [X.] Раковскому

Несмотря на неоднократный мой запрос относительно приема чешской торговой миссии для Украины, а также о назначении с нашей стороны лиц по торговым делам в Чехословакии, я до сих пор не имею никакого ответа.

Еще раз прошу дать мне ответ на мои радио за № 3, 4 и 5, а также и на все остальные запросы. Если не буду иметь ответа, и вообще будет так дальше продолжаться, так как я уже здесь больше полтора месяца не имею никакого от Вас ответа, это заставляет меня краснеть перед запросом чешского правительства, я должен буду делать самостоятельно по своему усмотрению не дожидаясь ответов или же просить отозвать меня, ибо при таком положении вещей дальше продолжать работать невозможно.

М. Левицкий

ЦДАВО України, ф.4, оп.1, спр. 560, арк. 27. Оригінал, рукопис.

9

25 червня 1921 р., м. Прага

Наркоминдел Украины, тов[аришу] [X.] Раковскому

Несмотря на неоднократные мои просьбы относительно ответов на мои радиотелеграммы, я до сих пор не имею ни одного ответа. Здесь я уже больше полтора месяца, и за это время послал Вам несколько докладов и запросов, на которые ответы мне крайне необходимы. Я Вам сообщал, что я в наше соглашение с Чехословацким правительством вставил новый пункт относительно того, что чехословацкое правительство не будет признавать никаких других официальных миссий и представительств, а также организаций со дня подписания соглашения.

Кроме того, я дальше отстаиваю пункт насчет нейтралитета. В договоре с РСФСР, который предложил тов[арищ] [П.] Мостовенко Чехословацкому правительству этих пунктов нет, и соглашение на счет репатриации РСФСР с чехами не подписано, а самая их репатриация кончается.

По этому вопросу я прошу срочных Ваших указаний, так как чехословацкое правительство, ссылаясь на предложение договора с РСФСР, желает и украинский договор сделать аналогичным.

Кроме того, прошу [ответить мне] следующее:

1) Кто со стороны Украины приедет по торговым делам в Чехословакию. Необходимо назначить одного от Укрвнешторга³⁶ и одного от Вукоопспилки. По моему мнению, надо совместить работу по торговым делам в одну Украинскую Советскую миссию.

2) Согласен ли Наркоминдел Украины с тем, чтобы тов[арищ] Иван Штефан работал в нашей миссии по торговым делам. Тов[арищ] [И.] Штефан, как я Вам уже сообщал, работает у меня, и его доклады я Вам послал.

3) Сообщите имена и фамилии четырех дипломатических курьеров для сношения между Харьковом и Прагой через Польшу.

4) Пришлите мне шифр и шифровальщика.

5) Как обстоит дело отправки чехословаков из Украины, а также относительно арестованных чехословаков в Киеве и вывезенных в Москву. Чехословацкое правительство обратилось с ходатайством об их освобождению и отправке на родину.

С коммунистическим приветом

М. Левицкий

ЦДАВО України, ф. 4, оп. 1, спр. 560, арк. 30-30 зв. Оригінал, машинопис.

10

6 липня 1921 р., м. Прага

Лично. Секретно.

Наркоминдел Украины, тов[арищу] [X.] Раковскому

4-го июля я имел официальную встречу с министром [Е.] Бенешом для окончательного выяснения на счет политических пунктов нашего соглашения. Министр [Е.] Бенеш, повторял старую песню о том, что Чехословацкое правительство никогда не принимало участия в интервенции против Советской Украины, соблюдало нейтралитет и еще в прошлом году это было торжественно-официально заявлено в Чешском Парламенте, а также, что Чехословацкое правительство не признавало и не признает никаких других официальных миссий от Украины. Поэтому он заявляет для Чехословакии и не надо подписывать таковых пунктов политического характера.

Когда я ему вспомнил Чехословацкое выступление в Сибири, а также то, что сейчас в Чехословакии находится петлюровская миссия, которая выдает паспорта и пользуется правами представительства и что Чехословацкое правительство ее содействует, дальше и то, что содержатся здесь украинские лагеря и т.п. Отвечая мне, [Е.] Бенеш заявил, что паспорта и я могу выдавать, а, так называемая, петлюровская миссия не имеет государственного характера

19

и есть чисто национальная организация, и сейчас от так называемой этой миссии [М.] Славинский (петлюровский представитель) подал на бумаге в Министерство Ин[остранных] дел заявление о том, что ввиду того, что Чехословацкое правительство его не признает, он уходит.

В конце концов [Е.] Бенеш заявил, что Чехословацкое правительство не может подписать таковых пунктов, так как это уже есть часть общего мирного договора и признания Советской Украины. Сейчас речь идет о реэвакуации военнопленных и торговых сношениях, политический вопрос – это новый вопрос, который в недалеком будущем будет решен и мы сможем приступить к детальному обсуждению и подписанию со временем такового. Подписание торгового договора, по его словам, как он его себе представляет, мы уже, делаем большой шаг вперед, и этим мы сближаемся вступая на этот путь, который ведет к миру и добрососедскому сожительству. Кроме того, на чем он главное базируется в данном вопросе, это то, что в договоре с РСФСР этих пунктов нет и даже таковой вопрос сейчас не поднимается, а значит договор между нами должен быть аналогичным с РСФСР.

Словом, видно из его слов, что скажет Антанта то и будет подписано, и что Чехословакия не может сама сделать этого. [Е.] Бенеш в разговоре высказался, что Чехословакия не может подписать пункта на счет нейтралитета и недопущения доставки и провоза амуниции и других военных припасов, так как имеется ряд договоров со странами, с которым Чехословакия обязана это делать, и что это нарушило бы их договор по отношению к союзников и т. д.

Чехословакия есть тем зеркалом выражения политики Антанты по отношению к нам. Вообще Чехословакия играет крупную роль в сколачивании Малой Антанты. Подписано ряд конвенций с Югославией, Румынией, сейчас [наблюдается] сильный поворот политики в отношении сближения с Польшей и, таким образом, [происходят попытки] втянуть Польшу в Малую Антанту, и создать контрреволюционную опору против Востока. Хотя, Чехословацкое правительство заявляет, что подписанная конвенция с Румынией и Югославией направлена исключительно против Венгрии, но, само собой разумеется, что и против Советов. Вообще в отношении Запада Чехословакия является тем мостом всей исходящей политики от Антанты. [Е.] Бенеш же вообще западник, горячий сторонник запада – Антанты.

Относительно тех двух пунктов я ему заявил, что я не могу подписать соглашение без этих двух пунктов, так как чехословацкое правительство, с одной стороны, заявляет свое как будто бы желание наладить хорошие взаимоотношения, посылает к нам свою миссию и желает возобновить торговые взаимоотношения, с другой стороны, держит в своей стране авантюристические петлюровские организации и представительства, тем самым имеет какой-то, вероятно, другой план двойственной политики по отношению Советской Украины. Дальше, я указал и на то, [что] ссылаясь на Рижский договор, [по которому] фактически все контрреволюционные банды к затее петлюровцев ликвидированы, почему же чехословацкое правительство принимает их на своей территории. [Е.] Бенеш, возражая, заявил, что у них никакой двойственной политики нет, и, если чехословацкое правительство разрешает жить на своей территории подобным лицам, то как совершенно частным иностранцам.

В конце я заявил, что об этом сообщу своему правительству, ибо я без этих пунктов подписать соглашения не могу.

Со своей стороны я обратился к коммунистической парламентской фракции, которая будет интерпелировать³⁷ в Парламенте Чехословацкое правительство, почему оно до сих пор держит и не ликвидировало петлюровскую контрреволюционную миссию, так как по Рижскому договору с этим авантюры кончены, я их проинформировал докладно об этом вопросе, 12-го июля собирается Парламент и чешские товарищи это сделают, каковой будет ответ правительства сообщу.³⁸

Посылаю Вам копии предложений наших соглашений о репатриации, а также копию предложения торговой миссии РСФСР, временного торгового договора, прошу сообщить мне: согласно ли Украинское Советское правительство на подписание соглашения о репатриации без этих пунктов, или же без них соглашение подписано быть не может. По моему мнению, надо будет, конечно, согласовать с соглашением и постановкой в данном случае вопроса с Наркоминделом РСФСР.

Жду Ваших срочных указаний.

С коммунистическим приветом

М. Левицкий

ЦДАВО України, ф.4, оп.1, спр. 560, арк. 40-42. Оригінал, машинопис.

11

20 липня 1921 р., м. Прага

№ 67

Наркоминдел Украины, тов[арищу] [X.] Раковскому

По приглашению Министра [В.] Гирсы, 11-го июля я имел с ним встречу. Он пригласил меня относительно вопроса, касающегося арестованных чехословацких граждан на Украине и вывезенных в Москву. Ссылаясь на то, что в Министерство Иностранных дел поступают через членов их Парламента официальные интерпелиции по этому поводу, а также и на ту компанию, которая здесь сейчас ведется почти всей правой прессой, он заявил, что после этого всего, он не в силах что-нибудь предпринять по отношению наших доброжелательных взаимоотношений. Он лично еще раз обращается с ходатайством, чтобы я обратился к Украинскому правительству об их освобождении и отправке на родину.

Я ему ответил, что ходатайство передам и, наверно, они будут освобождены, поскольку за ними не числятся более важные преступления, но, во всяком случае, ходатайство это будет принято во внимание.

Здесь по поводу этих арестов, всей правой прессой поднимается против нас целая кампания и это подхватывает контрреволюционная украинская эмиграция, как и русская эмиграция, присоединяется к ним, и тоже начинает использовать эту компанию для своих целей. Я лично думаю, что их надо бы освободить и отправить в Чехословакию. В данный момент с политической точки зрения, это произведет некоторое изменение по отношению к нам в настроениях в официальных сферах.

Второй вопрос, который он затронул, это о посылке чехословацкой торговой миссии для Украины. Туда к Вам на Украину, заявил он, я посылаю своего брата

21

с широкими полномочиями и готовыми предложениями. Мы – чехи, можем взяться помочь Вам в постановке сахарных заводов, а также и за обработку сахарных плантаций на Украине. Украину мы знаем хорошо, там мы до войны работали и через Чехословакию мы сможем привлечь тоже и западные страны к заинтересованности к Украине, таким образом помочь в экономическом возрождении украинской промышленности и хозяйственной жизни. Путь наш близок через Дунай на Черное море. Мы этот вопрос трактуем очень серьезно.

Я ему ответил, что мы тоже относимся к этому вопросу серьезно, посылая нашу торговую миссию в Чехословакию, мы имеем ввиду приобрести здесь те сельскохозяйственные орудья, необходимые для Украины, но ведь, как и Вы выражаетесь, что вопрос серьезный, то так и нужно его поставить, т.е. необходимо установить наши взаимоотношения договором и в этом отношении, вы должны ликвидировать все другие петлюровские миссии в первую очередь, тем самым признать нас как единственное законодательное правительство Украины. На это [В.] Гирса ответил, что петлюровское правительство они никогда не признавали и сейчас петлюровский представитель [М.] Славинский уходит и об этом он сообщил в Министерство.

20-го июля уже выехала на Украину Чехословацкая торговая миссия. Глава миссии Иосиф Гирса является Уполномоченным Чехословацкого правительства на Украине, он имеет очень большие полномочия и с ним придется уже на месте выяснять все торговые и политические вопросы. Здесь газеты пишут, что миссия должна в первую очередь заняться ознакомлением с экономическим положением Украины и России, а после уже можно будет приступить до заключения торгового договора и сделок.

Относительно торгового договора УССР с Чехословакией я выработал проект соглашения, но еще не предложил, который Вам посылаю. Я взял в основу договор РСФСР с Германией и прошу обратить внимание на один важный пункт относительно третейского разбирательства, как Вы найдете нужным, отстаивать его или нет.

Кроме того, я прошу выслать мне уполномочную грамоту, как Полномочному Представителю УССР при Чехословацком правительстве, ибо будет и торговая миссия и репатриационная миссия, но кто должен выступать как официальный представитель Украинского Советского правительства по всем вопросам [неизвестно]. Мне тов[арищ] [Ю.] Коцюбинский³⁹ сообщил, что я в таком случае прошу выслать просимую грамоту.

В конце еще раз прошу относительно арестов чехов на Украине, чехословацкое правительство уже третий раз обращается с ходатайством об их освобождению и отправке на родину.

С коммунистическим приветом

М. Левицкий

ЦДАВО України, ф.4, оп.1, спр. 560, арк. 46-47. Оригінал, машинопис.

12

4 серпня 1921 р., м. Прага

Наркоминдел України, тов[арищу] [X.] Раковському

Относительно арестованных на Украине и в России здесь поднимают целую компанию против Советской власти. Правые депутаты Парламента подали интерпелляцию правительству, (прошу обратить внимание на бюллетень за № 37, в котором подано текст интерпелляции).

Вообще сейчас по этому вопросу правые поднимают целую компанию. Ко мне уже несколько раз обращалось Чехословацкое правительство с категорическим ходатайством об освобождении арестованных и отправке их на родину, и о чем я Вам писал и телеграфировал.

Считая, что в данный момент при создавшихся у Вас условиях (неурожая и холеры), играя на этом, вся буржуазная пресса имеет возможность самым гнусным образом выступить против нас.

В виду этого, прошу Вас дать распоряжение, чтобы их освободили и отправили на родину, тем более, что Чехословацкое правительство уже несколько раз обращалось с ходатайством, это будет доказательством нашего желания наладить добрососедские взаимоотношения.

С коммунистическим приветом

М. Левицкий

ЦДАВО України, ф.4, оп.1, спр. 599, арк. 83. Оригінал, машинопис.

13

7 серпня 1921 р., м. Відень

Наркоминдел України, тов[арищу] [X.] Раковському

По Вашему поручению я прибыл в Австрию, чтобы и здесь выступить от Советской Украины и организовать Пол[номочное] представительство, имея на это от Вас уполномочия. Сейчас тов[арищ] [М.] Бронский⁴⁰ выработал проект торгового договора между Сов[етской] Россией, с одной стороны, и Австрией, с другой, атакже этот договор будет совместный, в нем будет вставлено то же от имени Сов[етской] Украины. Кроме того, [в нем есть] пункт «что Представит[ельство] УССР считается единственным представительством Украинского государства». Нам очень важно вставить таковой пункт с политической точки зрения, чтобы ликвидировать петлюровцев. Дальше необходимо иметь здесь Пол[номочное] пред[ставительство] Украины отдельное, ибо здесь в Вене имеется около 6000 украинской эмиграции, «Рада Республики»⁴¹ вообще центр украинской контрреволюции.

Относительно торгового договора, мандат который у меня имеется, недостаточен для подписания договора, поэтому прошу Вас выслать мне мандат на подписание такового. Кроме того, прошу прислать мне уполномочную грамоту для Пол[номочного] представительства от Советской Украины и в Австрии.

23

Договор наш будет совместный с РСФСР и должен на днях подписываться. Наконец прошу, дайте распоряжение радиостанции Николаев связаться с Веной и посылать ведомости «Ратау»⁴².

С ком[мунистическим] прив[етом]

М. Левицкий

ЦДАВО України, ф.4, оп.1, спр. 560, арк. 51-51 зв. Оригінал, рукопис.

14

16 серпня 1921 р., м. Прага

Наркоминдел України

В ответ на Ваше отношение от 18 июля за № 13 и от 19-го июля за № 14, сообщаю следующее:

Материалы, которые я Вам посылаю часть из них составляет Торговой Делегацией РСФСР, а вторая часть бюллетеней из украинских газет составляет нами по требованию тов[арища] [Г.] Чичерина⁴³. Может быть, что для Наркоминдела УССР это есть напрасный труд, но для Наркоминдела РСФСР являются необходимыми материалы о деятельности петлюровских организаций за границей, поэтому обсудив этот вопрос совместно с миссией РСФСР, мы решили, что бюллетени из местных чешских газет составлять будет миссия РСФСР, а из украинских газет, выходящих за границей, составлять будем мы. Труд этот всего стоит 1500 крон в месяц.

Относительно возвращения на Украину разных «раскаившихся» петлюровцев, мы предприняли следующее: каждый из них должен заполнить анкету, образец которой Вам посылаю⁴⁴, незаметных политических деятелей, а также силой мобилизованных [С.] Петлюрою в свою армию, направляем в лагерь для отправки на Украину, в других же отдельных случаях будем запрашивать Вашего разрешения.

Тов[арищ] Иван Штефан уже привлечен тов[арищем] [Д.] Кудрей⁴⁵ к работе по представительству Вукопсилки. Остальные украинские эсеры с [М.] Грушевским во главе ждут ответа [Н.] Чечеля на выезд на Украину, о них я пишу Вам отдельно. Что касается Украинско-Чехословацкого соглашения прошу Вас в самом срочном порядке прислать нам дополнение политических пунктов, о которых сообщил мне тов[арищ] [Ю.] Коцюбинский с тем, что я получу их от Вас уже в новой редакции.

С коммунистическим приветом

М. Левицкий

ЦДАВО України, ф.4, оп.1, спр. 560, арк. 52. Оригінал, машинопис.

24

16 серпня 1921 р., м. Прага

Наркоминдел України, тов[арищу] [Х.] Раковському

Сообщаю следующее:

Относительно репатриации, мы получили лагерь, в котором уже собрано около 60 человек для отправки на Украину. Всех желающих ехать на Украину из интернированных петлюровских как и [Е.] Петрушевича принимаем, за исключением офицеров, от которых требуется заполнение анкеты и в отдельных случаях разрешение Украинского правительства.

Что касается эмиграции, к ним тоже применяются в некоторых случаях те же самые правила: заполнение анкеты и разрешение правительства. Через недели три, думаем уже отправить первый транспорт на Украину; маршрут пока задерживается тот самый – через Германию, Латвию.

Помещение для канцелярии мы получили пока только пять комнат, где и временно поместилась торговая миссия тов[арища] [Ю.] Новаковского⁴⁶. Но Чехия обещает нам предоставить более удобное помещение из 15 комнат. Чешское правительство относится к нам хорошо и даже заигрывает, предполагая, что с Украиной скорее можно будет иметь дело, чем с РСФСР и, поэтому, они послали на Украину [Й.] Гирсу, как самого ответственного представителя Чехословацкого правительства. Вопрос о торговом договоре у нас не рассматривался, так как я получил от Вас телеграмму, что Вы намерены изменить пункт о нейтралитете. Проект договора я Вам выслал, и сейчас мы совместно с торговой миссией будем его подробно рассматривать, если найдете нужным внести какие-либо поправки, прошу срочно по радио сообщить. По моему мнению, переговоры должны будут вестись здесь в Праге. Таким образом, наладив кое-какие отношения с Чешским правительством, я 10/08 отправился в Вену для налаживания взаимоотношений с Австрией. По этому вопросу я счел нужным раньше переговорить с тов[арищем] [М.] Бронским. Тов[арищ] [М.] Бронский заявил мне, что он до сих пор считался представителем от Украины и в проекте торгового соглашения выступает РСФСР и Украина совместно. В проект этого соглашения я внес следующие добавления:

а) Политический пункт «Представительство УССР в Австрии признается единственным представительством Украинского государства».

б) Что касается торговых отношений с Украиной, соблюдается монополия в пределах Украины, тот самый пункт, который нами тоже вставлен в договор с чехами. Я счел его вставить по следующим соображениям, т. к. сейчас уже некоторые фирмы и мелкие спекулянты за границей стараются провозить свои товары в Одессу и там торговать с частными лицами, что никоим образом недопустимо.

Что касается политического пункта, нам необходимо в Австрии иметь свое отдельное политическое представительство от Украины, ибо в Австрии существует представительство [С.] Петлюры, считая себя даже посольством, но полуофициально признанным австрийскими властями. Кроме того, на территории Австрии имеется около 6000 украинских эмигрантов, как-то: Директория, Рада республики, представители Трудового Конгресса, много из

бывших членов правительства УНР⁴⁷, которые все время заявляют, что Украина находится под оккупацией Советской России, что нет никакой Советской Украины.

Ввиду этих соображений, имея от Вас поручение и мандат, я хотел приступить к организации Пол[номочного] представительства Украины, но тов[арищ] [М.] Бронский заявил, что когда он был в Москве, говорил с Вами и Вы об этом ему ничего не говорили, и что он об этом ничего не знает. Тогда мы совместно подали Вам телеграмму с запросом решить этот вопрос, но до сих пор ответа нет. Кроме того, мои уполномочия на счет торговых соглашений недостаточны, так как в них не указано, что я имею право подписывать торговый договор, а только вести переговоры. Поэтому прошу Вас срочно выслать мне уполномочия для подписания такого соглашения. Само собой разумеется, что он будет нами совместно с тов[арищем] [М.] Бронским составлен и совместно будет подписан, а также прошу срочно сообщить относительно организации политического представительства в Австрии. Если вопрос будет решен, что это необходимо, прошу одновременно прислать мне уполномочную грамоту для предъявления Австрийскому правительству.

II

Что касается вопроса о Чехословакии и совместной нашей плановой работе с торговой миссией, я предполагаю, что необходимо будет работать совместно; это сократит наши расходы и даст нам возможность наладить правильно работу. Торговое представительство будет выступать отдельно с отдельным делопроизводством, а политическое представительство будет выступать как представительство Украинского правительства, в функции которого будет входить защита интересов украинских граждан, отправка военнопленных и желающих возвратиться из эмиграции на Украину, выдача паспортов, виз и разного рода документов. Для этого мне необходимо тоже иметь от Вас уполномочную грамоту для официального представительства в Чехословакии.

Еще раз прошу направить мне все сведения по адресу через Николаев о ликвидации бандитизма, а также сведения об урожае. Эти сведения нам необходимы для опровержения разных слухов, которые распространяются здесь за границей

С коммунистическим приветом

М. Левицкий

ЦДАВО України, ф.4, оп.1, спр. 560, арк. 53-55. Оригінал, машинопис.

16

16 серпня 1921р., м. Прага

Наркоминдел України, тов[арищу] [Х.] Раковському

Во время моего пребывания в Вене, ко мне обратилась группа [М.] Грушевского с просьбой выяснить как можно скорее [про] их отъезд на Украину. По долгих разговорах с ними про их поворот и представление им возможности работы, я лично смотрю на этот вопрос так:

26

Группе выступать на Украине от партии украинских эсеров никоим образом допустить нельзя, это бы означало дать им возможность развить демагогию об их правильной точке зрения на революцию, а также правильной линии занимаемой Центральной Радой и т. д. С другой стороны, принять их всех в КП(б)У⁴⁸ тоже считаю невозможным, так как они все еще не коммунисты за исключением двух-трех. Правда, что они за Советскую власть и признают данную советскую власть на Украине, но это еще не доказательство, что они стали на коммунистическую точку зрения. Что касается использования их в советской работе на Украине, я вполне уверен, что они работать будут и некоторые из них работники видные и ценные.

Остается еще один путь, насколько найдете это целесообразным и допустимым, разрешить им выступать временно до созвания их конференции и называть себя партией Революционного коммунизма. Партия такова у нас была в 1919 году и после слилась с нами. Им можно поставить условия, что они не будут выступать против советской власти вообще, а также не будут поддерживать Укапистов⁴⁹, всецело свои силы отдадут для работы за укрепление советской власти и экономической жизни страны. Таковая группировка будет для них переходной ступенью к коммунистической партии, ибо хорошие элементы, которые по партийному невежеству имеются, наверно перейдут к нам.

Вам на месте лучше видно как с ним поступить, но разрешить им возвратиться на Украину необходимо, ибо в противном случае это бы указывало, что мы выступаем против украинцев, и дало бы козырь в руки петлюровской агитации.

Они, конечно, (как они заявляют) – ходатайствуют об освобождении, т.е. дать полную амнистию [В.] Голубовичу⁵⁰ и другим эсерам, таким образом дать им возможность работать на Украине с тем, что они против сов[етской] власти выступать не будут.

К Вам они командировали [Н.] Чечеля⁵¹, от которого ждут ответа, как им быть, собираться к отъезду или же вопрос будет решен в противоположном смысле. Их цель – это легализовать их партии, но если это окажется невозможным, то некоторые с них вступят в КП(б)У, а некоторые останутся беспартийными. Правые эсеры с [М.] Шаповалом⁵² во главе, здесь за границей, в последнее время исключили их из партии украинских эсеров и между ними ведется борьба. Меня они просят как можно скорее выяснить все те вопросы, а также просят сообщить им о переговорах [Н.] Чечеля на Украине, то что сделает [Н.] Чечель они считают для себя обязательным.

Идя на встречу их ходатайству прошу сообщить относительно переговоров [Н.] Чечеля, а также остается ли он на Украине или же возвращается за границу с тем однако чтобы совместно с целой группой выехать на Украину.

С коммунистическим приветом

М. Левицкий

ЦДАВО України, ф.4, оп.1, спр. 560, арк. 60-61. Оригінал, машинопис.

19 серпня 1921р., м. Прага

Наркоминдел України, тов[арищу] [X.] Раковському

Ввиду создавшихся обстоятельств деятельность Красного Креста принимает широкие размеры и, что в данное время может быть придется и от имени Украинского Красного Креста выступать за границей.

Поэтому необходимо:

- 1) Аннулировать все те мандаты Украинского Красного Креста, которые выданы в 1920 году, а между прочим, мандат В. Мазуренко⁵³ на выезд за границу;
- 2) Согласовать деятельность Украинского Красного Креста с Нар[одним] ком[исариатом] здраво[охранения] Украины, произвести под строгим наблюдением последнего реорганизацию Укр[аинского] [Красного] Креста, выбросив все петлюровские элементы;
- 3) За границей необходимо открыть представительство Украинского Красного Креста, которое отчасти будет выполнять задачи организации помощи голодающим.

Я имею мандат от Украинского Красного Креста на представительство в Чехословакии и Германии, но этого недостаточно, чтобы аннулировать петлюровский Красный Крест. Поэтому прошу прислать мне подтверждение моих Краснокрестных полномочий.

В конце прошу обратить внимание на то, чтобы без ведома Наркоминдела Украинский Красный Крест никому не давал заграничных мандатов, а также высылка за границу должна переходить через Наркоминдел. В особенности прошу вопрос о выезде, а также о мандатах В. Мазуренко решить. По-моему мнению, от него мандаты прошу отобрать, так как он нелегальным путем собирается пробраться за границу. В противном случае вся самостоятельная деятельность Украинского Красного Креста в особенности за границей вредит нашей работе.

С коммунистическим приветом

М. Левицкий

ЦДАВО України, ф.4, оп.1, спр. 560, арк. 56. Оригінал, машинопис.

25 серпня 1921 р., м. Прага

№ 207

Наркоминдел України, тов[арищу] [X.] Раковському

В дополнение первого проекта, который я Вам послал, но он не был предложен Чешскому правительству, мы выработали в окончательной редакции новый проект между УССР и ЧСР, который Вам посылаю.

Главное на что прошу обратить Ваше внимание, это вопрос на который мы будем настаивать о признании представительства УССР единственным представительством Украинского государства. Дальше, мы вставляем вопрос о монополии, а также в новой редакции пункт о третьей редакции.

Я получил телеграмму от Вас, что в Харькове вырабатывается проект соглашения, поэтому от предложения его Министерству пока воздерживаюсь.

В связи с приездом Торговой миссии, [означает] что репатриационная миссия есть Миссия временного характера и по окончании репатриации должна быть ликвидирована. Другое дело Пол[номочное] представительство. В Представительстве РСФСР практикуется, что Пол[номочное] представительство является официальным представительством государства, которое выступает и защищает интересы такового, а Торговое Представительство является исключительно для торговых сделок и вообще торговой кооперации. Там где нет Полпредства, то Торговые Представительства имеют консульские права, с тем, что глава миссии является представителем Наркоминдела, а фактически он ведет только политические дела.

В данном случае нам тоже необходимо работу сосредоточить придерживаясь такого порядка. Этот вопрос является сейчас в нас с нашей деятельностью и Торговой миссии. Торговая наша миссия, как и все торговые наши миссии, если таковые за границей мы будем иметь, должны будут согласно декрета Совнаркома подчиняться Полпредству, а также всякие сделки должны обсуждаться совместно. Политических выступлений торговые миссии производить не могут.

На днях нас вызвал министр [Е.] Бенеш для разговоров относительно торгового соглашения и вообще о торговых сделках в Чехо-Словакии. После нескольких разговоров с [Е.] Бенешем я заметил, что он изменил свою точку зрения по направлению курса своей публики по отношению Советов, так как он сейчас заявляет, что готов подписать с нами соглашение. Конечно, воздерживаясь от политических пунктов. Понимаю хорошо поворот курса его политики; дело в том, что Америка и Англия зная о наших торговых отношениях с Германией старается через германскую промышленность проникнуть в нашу страну. Американские и английские капиталисты и их фабрикаты (а также эксплуатация недр на русской территории), не приспособлены сейчас для непосредственной работы с нами, и поэтому они стараются [проникнуть] через германскую промышленность, которая уже работала с нами войти со своими капиталами в нашу страну и через Германию работать у нас. Само собой разумеется, что крупную роль будет играть американско-английский капитал. Таким образом, вся торговля и все торговые операции будут совершаться как в центре в Германии, и Германия фактически станет центром торговых сношений между Россией и западными государствами.

Другое дело с французским капиталом. [У] Франции нет такой промышленности, которая бы могла обслуживать потребности России и Украины, но финансовый капитал у нее очень сильный и она его старается приложить в особенности на Украину. Французский финансовый капитал, таким образом, ищет промышленности, чтобы через нее проникнуть в нашу страну, и это возможно как раз через чехо-словацкую промышленность. Чехо-Словакия, как наследница наибольших промысловых центров быв[шей] Австрии успела развить высоко свою промышленность, так что сейчас уже наблюдается во многих отраслях надпродукция. Промышленность в Чехо-Словакии в известной степени уже работала еще до войны на Украине: как сахарные плантации, оборудование сахарных заводов, доставка сельскохозяйственных орудий и т. п. С другой стороны, Чехо-Словакия не обладает достаточным капиталом, чтобы конкурировать с таким трестом и объединением, как американско-английский

и германский капитал и промышленность. Поэтому Чехия при поддержке французского капитала старается как раз приспособить свою промышленность для Украины, имея ввиду самый кратчайший путь транспорта и использования судоходства по Дунаю на Черном море. Политическое положение Чехо-Словакии незавидное. Самый состав Чехо-Словацкого государства сложен из нескольких национальностей, между которыми ведется постоянная национальная борьба (см. политическое обозрение № 1). Чехо-Словакия держится исключительно на Версальском договоре и сам министр [Е.] Бенеш это подчеркивает, что если будет расторгнут Версальский договор, то существование Чехо-Словацкой Республики является невозможным. Само собой разумеется, что на русско-украинских отношениях, а также и вопрос справится ли Россия и Украина с хозяйственной разрухой, является большим вопросом, к которому присматриваются все западные государства (и как я Вам сообщал уже), что при разговоре с министром [В.] Гирсой, он мне заявил: «что Чехо-Словакия желает видеть Украину мощной самостоятельной в политическом и экономическом отношении: такое государство, на которое Чехо-Словакия могла бы опираться, не предвещая вопроса какая политическая власть будет на Украине». Таким образом, Чехия старается всеми силами противопоставить германской промышленности и захватить хотя бы часть рынка сбыта на Украине.

Исходя из всех этих политических соображений, мы твердо будем настаивать на признании нашего представительства, а также ликвидации других петлюровских украинских представительств.

По рассмотрению посылаемого при сем проекта торгового соглашения, прошу по радио сообщить Ваши поправки, чтобы мы могли уже его предложить Министерству и начать переговоры о соглашении.

С коммунистическим приветом

М. Левицкий

ЦДАВО України, ф.4, оп.1, спр. 599, арк. 17-19. Оригінал, машинопис.

19

25 серпня 1921 р., м. Прага
№ 212

Телеграма

[Х.] Раковскому, Харьков из Праги

Вчера имели беседу с [Е.] Бенешом, который предложил внести ему проект торгового соглашения. Проект нами разработан применительно русско-чешскому, русско-германскому, также использованы русско-английские и другие. Проект посылаю курьером. Условились с [Е.] Бенешом на одновременное рассмотрение проекта в Харькове и Праге. Пункт о признании представительства УССР единственным Представительством Укр[аинского] государства считаем неотъемлемой частью соглашения не только по политическим соображениям, но и торговым, иначе окажется шатким пункт гарантирующий неприкосновенность имущества Укр[аинского] государства. Держите в курсе переговоров с [И.] Гирсой.

Укрполпред

М. Левицкий

Розшифровал Гордон 16/09/21г.

ЦДАВО України, ф.4, оп.1, спр. 599, арк. 39. Копія, машинопис.

30

20

2 вересня 1921 р., м. Прага

№ 267

Радио

Николаев–Харьков, [X.] Раковскому из Праги

По непроверенным сведениям [И.] Гирса и Сножемский прислали доклад в Министерство, в котором рекомендуют чешскому правительству воздержаться от переговоров с сов[етскими] властями в виду неблагоприятия чешско-польских взаимоотношений – Министр [Е.] Бенеш послал чиновника к [Е.] Петрушевичу с заверением, что Чешское правительство по отношению к Галиции занимает прежнюю линию⁵⁴.

М. Левицкий

ЦДАВО України, ф.4, оп.1, спр. 599, арк. 34. Оригінал, рукопис.

21

3 вересня 1921 р., м. Прага

Наркоминдел Украины, тов[арищу] [X.] Раковскому

По вопросу нашего соглашения с Чехословакией, мы вели разговоры с министром [Е.] Бенешом, и он нам заявил, что вопрос о соглашении уже рассматривается в общей форме. Для этого созвана специальная комиссия, он со своей стороны считает, что таковое соглашение будет достигнуто.

Проект вторичного нашего соглашения, который я Вам выслал, изменен пункт № 2 относительно прав граждан и пр., а введена присланная Вами редакция в декларативной форме. Кроме того, в этой самой декларативной форме высказано все то, что могло бы изменить пункты о нейтралитете и непризнание других украинских правительств.

Относительно соглашения о репатриации, я Вам тоже послал два проекта: 1-й проект Чехословацкого правительства и наш проект. Наш проект принят целиком, за исключением 19 и 20 пункта. По поводу этих пунктов [Е.] Бенеш заявил, что он не может подписывать о репатриационном договоре политических пунктов, которые по своему содержанию носят уже более общий политический характер, определяющий взаимоотношения обеих республик. Кроме того, в такой редакции как п. 19 он подписывать не может, ибо это противоречит ряду их договоров, которые они уже имеют с союзными государствами. Это касается недопущения провоза через свою территорию продовольствия и военных припасов для других государств, так как по Версальскому договору Чехия обязана помогать Франции и вообще союзным державам, если какая-либо из них будет втянута в войну. На счет непризнания других правительств, он мне заявил, что Чехословацкое правительство никогда не признавало и не признает сейчас никаких других представительств и, поэтому, признание нашего Правительства это вопрос времени, по его мнению, Чехословакии необходимо в первую очередь на деле наладить взаимоотношения (обмена миссиями и зондирование почвы на Украине). Он высказался за то, чтобы договор о репатриации носил чисто деловой характер, так как этот договор есть договор временный по самой сути

31

вещей, а те вопросы политические, перенести на будущие наши соглашения, что, по его мнению, скоро наступит время для рассмотрения этого вопроса. Сообщаю Вам это и прошу дать по этому вопросу указания как сделать: вносить ли в репатриационный договор политические пункты или же перенести их в более общее и торговое наше соглашение.

Теперь разрешите обратить Ваше внимание на ту работу, которую за эти три месяца мы проделали.

Организация Украинской Советской миссии.

По приезде в Прагу с самого начала я выступил как представитель Советской Украины по всем вопросам, само собой разумеется, что в согласии с представителем РСФСР, но подчеркивая, что Миссия УССР есть самостоятельная, чтобы таким образом ликвидировать петлюровские представительства. В Министерстве иностранных дел я с самого начала категорически требовал ликвидации петлюровского представительства. Когда вопрос затягивался, я попросил коммунистическую фракцию парламента сделать интерпелляцию по этому поводу⁵⁵. В конце концов, вероятно по обсуждению Министерством этого вопроса, мне было официально заявлено, что миссия УНР ликвидируется и ее представитель [М.] Славинский уходит, он уведомил об этом Министерство.

Миссию нашу стали считать как Представительство УССР. Выданные нами документы нашим гражданам визировались Министерством и полицией без всяких задержек, так что мы сейчас уже выдаем паспорта нашим гражданам. (Разумеется, что исключительно своим). Кроме того, необходимо было вести работу среди лагерей интернированных. Список лагерей и интернированных я Вам выслал. В лагерях по большей части галичане, которые попали в Чехословакию во время польско-украинской войны. Много из них заявляет свое желание уехать на Украину, о чем я уже докладывал. Конечно, я не мог без Вашего разрешения пропускать галичан на Украину, но за это время те, которые более менее сознательные рабочие, а также американские рабочие возвращающиеся на родину, направлялись нами к себе домой в Галицию и там вступали в ком[мунистические] организации.

Лагерь [Е.] Петрушевича и вопрос Восточной Галиции.

Лагерь [Е.] Петрушевича начинает разлагаться. Долгое ожидание интернированных на освобождение Галиции, в настоящее время не имеет никакого доверия в интернированных и почти все потеряли надежду. Многие из них возвращаются в Галицию. Кроме того, при обсуждении вопроса о налаживании взаимоотношений Чехословакии и Польши, Польша требует роспуска военных организаций [Е.] Петрушевича⁵⁶. Чехословацкое правительство нарочно содержит их, имея как козырь в руках против поляков, думая таким образом нажать на Польшу и разрешить в благоприятном смысле для себя Силезский вопрос⁵⁷, а также добиться выгодного транзита через Галицию. Министр [Е.] Бенеш очень часто заявляет [Е.] Петрушевичу, что его линия в политике по отношению к Галиции остается прежней и он будет поддерживать [Е.] Петрушевича в смысле ириденды⁵⁸ против Польши, но если Антанта так или иначе решит этот вопрос, то само собой разумеется, что Чехословацкое правительство против Антанты выступать не может. [Е.] Петрушевич же пугает Антанту тем, что на национальном вопросе и на независимости украинцев в Галиции против поляков выигрывают коммунисты, на этой почве ведется

усиленная агитация, и с каждым разом становится все сильнее революционное движение в Галиции, так что тяжело будет и ему удержаться, если даже поздно будет решен вопрос в его пользу, ибо господствует стремление соединения Галиции с Советской Украиной, что последнее является угрозой революционного движения и для целой Польши.

Чехословацкая и Советская Украина.

Чехословацкие торговые круги, как и общественные деятели, строят свой курс политики на Востоке за сближение непосредственно с Украиной. Для них сближение с самой Россией кажется потерянным, так как они не в силах конкурировать с Германией. Вокруг германской промышленности, которая приспособлена к работе в России группируется английско-американский финансовый капитал, который, по мнению здешних промышленных кругов, так или иначе завоюет Россию. Для Чехии остается единственный путь на Украину. Конечно, Чехословакия желает иметь Украину петлюровской, чтобы таким образом объединившись с французскими финансовым капиталом завоевать рынок Украины. Поэтому и Чехия воздерживается преждевременно высказаться по отношению к Сов[етской] Украине. Другие же круги учитывают то положение, что большевиков свергнуть нельзя, что советская власть уже достаточно утвердилась, [поэтому] необходимо им начать работать с советской властью и налаживать такие взаимоотношения, чтобы добиться своей цели. Словом, Чехословакия строит свой курс политики больше на Украину, чем на Россию.

В конце прошу Вас прислать мне в срочном порядке выработанный Вами новый проект торгового соглашения, чтобы мы могли предложить его Чехословацкому правительству и начать с ними переговоры. Министр [Е.] Бенеш, с которым мы условились уже, что такое соглашение будет ему предложено, заявил, что для этой цели специально по украинскому вопросу при Министерстве иностранных дел создана комиссия для рассмотрения торгового соглашения с Украиной. Он просил нас дать ему справку, что может закупать Украина в Чехословакии, каковы имеются у нас для этого фонды, а также каким экспортным фондом обладает украинский Внешторг⁵⁹. Тов[арищ] [Ю.] Новаковский обещал такую частную справку ему дать, но одновременно с тем и предложить ему наш проект торгового соглашения.

С коммунистическим приветом

М. Левицкий

ЦДАВО України, ф.4, оп.1, спр. 560, арк. 64-67. Оригінал, машинопис.

22

12 вересня 1921 р., м. Відень

Наркоминдел Украины, тов[арищу] [Х.] Раковскому

10/09 прибыл в Вену для окончательной организации Украинского Представительства в Австрии. Со мной приехал тов[арищ] [Д.] Кудря для приемки имущества и ликвидации разных представителей укр[аинских] кооператоров. Кроме того, окончательно постараюсь сговориться с [М.] Грушевским

33

относительно организации помощи голодающим. Думаю это проделать от имени Укр[аинского] Красн[ого] Креста. Что касается его группы (Укр[аинских] Соц[иалистов] Рев[олюционеров]⁶⁰), я лично думаю, что их всех, т. е. целиком, в партию принимать не следует, ибо они не все стали на коммунистическую точку зрения. Кроме того, они решили во что бы то не стало добиваться разрешения на легализацию эсеровской партии. Я думаю и их группу разбить, т. е. часть из них привлечь на советскую работу, а тем самым оторвать от влияния эсеровского. Старого [М.] Грушевского использовать по организации помощи, а также по изданию украинских учебников как специалиста. Для этого нам необходимо иметь список книг, которых нужно издать. Само собой разумеется, что издание будет происходить под нашим руководством.

Какая Вам уже докладывал, что здесь в Австрии необходимо иметь Украинское Советское представительство параллельно с представительством РСФСР. Здесь практически петлюровское представительство считается аккредитированным посольством. Кроме того, Вена сейчас есть центром украинской политической эмиграции. Имея от Вас мандат, я выступаю как представитель от Украины и требую от австрийского правительства ликвидации петлюровского посольства.

В договоре, который будет совместным с РСФСР, как я Вам сообщал, вставлено пункт о признании нашего представительства. Сейчас вопрос только с тов[арищем] [М.] Бронским, ведь тов[арищ] [М.] Бронский заявляет, что он является представителем и от Украины, поэтому необходимо чтобы Вы его уведомили, что представительство от Украины есть отдельное (конечно, работа должна происходить совместная, но на вид зовне должна вестись самостоятельно). Кроме того, еще раз прошу прислать мне полномочия на подписание договора и полномочную грамоту. Я получил визу от Чехов и австрийцев на ½ года для беспрепятственного проезда в Австрию и Чехию сколько мне понадобится.

[Н.] Чечель прибыл в Вену, все время у них обсуждается вопрос как им быть – группа разбивается, часть с них за то, чтобы вступить в КП(б)У, а часть за легализацию партии.

Еще раз прошу дать распоряжение, чтобы укроста связалась с Веной и давала все информации.

С коммунистическим приветом

М. Левицкий

ЦДАВО України, ф.4, оп.1, спр. 560, арк. 68-69 зв. Оригінал, рукопис.

23

21 вересня 1921 р., м. Прага

Наркоминдел Украины, тов[арищу] [Х.] Раковскому

На днях явился ко мне посланный [Е.] Петрушевичем некий русский эмигрант Алексей Александрович Фрель с чиновником Министерства иностранных дел Чехословацкой республики, который заявляет, что имеет самые близкие сношения с [Е.] Петрушевичем и что вопрос о Восточной Галиции в самый кратчайший срок будет поставлен на очередь для разрешения Лигой Наций⁶¹.

34

[Е.] Петрушевич получил заем в Канаде, за ручательством канадйского правительства в сумме пять миллионов долларов, из коих он уже получил авансом 500000 на подготовительную работу. Кроме того Канадйское правительство поручило своему представителю в Лиге Наций вопрос о Восточной Галиции поставить на повестку дня, о чем действительно писали заграничные газеты. Дальше орган [Е.] Петрушевича, выходящий в Вене «Украинский прапор»⁶² поместил официальное уведомление, что Польское правительство прислало к [Е.] Петрушевичу своего представителя для переговоров о Восточной Галиции, причем [Е.] Петрушевичем отвергнуто это предложение самым категорическим образом.

Этот самый агент [Е.] Петрушевича заявил, что Англия, Америка, Канада, Япония, Италия и Малая Антанга, кроме Румынии стоят за самостоятельность Восточной Галиции. Даже фракция склоняется за разрешением этого вопроса в пользу [Е.] Петрушевича т. к. расчет на великую Польшу теряет всякую почву.

Поэтому [Е.] Петрушевич прислал своего агента, чтобы заручиться у нас, какое наше мнение по вопросу о самостоятельности Восточной Галиции, ибо [Е.] Петрушевича пугают советизацией Галиции и присоединением ее к Сов[етской] Украине.

Я ему ответил, во-первых, что вопрос Восточной Галиции, это вопрос внутренний Галицийско-Польский, и что мы, ни коим образом, не намерены нарушать Рижского договора, а наоборот, постараемся в самой благоприятной форме его поддерживать. Кроме того, мы установили границы Украины, но тем самым не решали вопроса о Восточной Галиции т. к. этот вопрос для нас является внутренним вопросом Польши и Галиции, но если фактически будет организовано самостоятельное галицийское государство и мы будем стоять перед фактом, то это уже нас не связывает с Рижским договором. Но, мы знаем, что так не обойдется с разрешением этого вопроса, ибо если даже Антанга решит вопрос о самостоятельности Галиции в положительном смысле для последней, то Поляки подготовят еще одну желиговщину⁶³ и таким образом начнется внутренняя война, что может угрожать спокойствию на нашей границе и мы будем вынуждены таким или иным образом навести порядок на своей границе, но мы никогда не стремились и не стремимся к захвату и присоединению Восточной Галиции к Советской Украине.

Второй вопрос: нам сообщают, что Франция выслала требование Польши и Румынии выступить против Советской России и Украины потому, что в настоящее время Правительства Советский республик направляют все свои силы на борьбу с хозяйственной разрухой и голодом, Красная Армия ослаблена и поэтому сейчас самое время для низвержения Рабоче-крестьянских представительств России и Украины. Чтобы настоять при своем желании, Франция выслала своих эмиссаров в Польшу и Румынию.

Третье: Представителем [Е.] Петрушевича в Праге назначен Евген Левицкий⁶⁴, который желает войти с нами в сношения. Само собой разумеется, что мы официально с ним вести какие либо разговоры не можем и не будем.

Я прошу Вас указать мне Вашу точку зрения на этот вопрос, что[бы] я мог ним руководствоваться.

С ком[мунистическим] приветом

М. Левицкий

ЦДАВО України, ф.4, оп.1, спр. 560, арк. 70-71. Оригінал, машинопис.

26 вересня 1921 р., м. Прага

Наркоминдел України, тов[арищу] [X.] Раковському

21-го сентября с[его] г[ода] меня пригласил министр [В.] Гирса для разговоров о торговом договоре. Он заявил, что они совмещают репатриационный договор с торговым под названием «Соглашение между УССР и ЧСР». Далее, он заявил, что договор ими уже рассмотрен и нам будет предложено их контрпредложение. Итак через дня 3–4 начнутся переговоры по существу самого договора. Он надеется, что договор будет подписан, в котором будут установлены добрососедские отношения между Украиной и Чехословакией. Он просил начать действительно репатриацию чехословацких граждан из Украины, ибо они больше всего беспокоятся о возвращении своих граждан с Украины. Я ответил, что как только будет подписано соглашение, с того же дня начнется эвакуация чехов с Украины, а также начнется деловая работа в отношении покупки сельскохозяйственных орудий и др. предметов для Украины.

К нам опять явились французские промышленники, возглавляемые неким Лазье и Мартеном с предложением заключить с ними торговую сделку с тем, что реализация таковой наступит в тот момент, когда Украина будет иметь договор с Францией и свое Представительство во Франции. Они указывают на то, что если они явятся с таким договором во Францию, где будет указано, что мы желаем с ними торговать; но тут вопрос заключается в том, что французское правительство не желает войти в сношения с Советами, а наоборот, стремится всякими путями вести с ним борьбу. Эти коммерсанты указывают, что таковая сделка вызовет во французских торговых кругах как и в общественном мнении противоположную линию своего правительства, т.е. за немедленные сношения с Советской властью.

Мы, конечно, воздерживаемся от таковой сделки, решили раньше всего запросить Вас, какое Ваше мнение по этому вопросу. Кроме того, тов[арищ] [Ю.] Новаковский выехал в Берлин и там увидится с тов[арищем] [Л.] Красиным⁶⁵, где обсудит этот вопрос, но, конечно, всецело зависит от Вашего решения, а также от решения тов[арища] [Г.] Чичерина.

С ком[мунистическим] приветом

М. Левицкий

ЦДАВО України, ф.4, оп.1, спр. 599, арк. 37-38. Оригінал, машинопис.

5 жовтня 1921 р., м. Прага

В[есьма] Секретно

Наркоминдел України, тов[арищу] [X.] Раковському

Я Вам уже сообщал о действиях Украинских эсеров и о группе [М.] Грушевского, которые пока от поездки на Украину воздерживаются, требуя от Украинского правительства легализации их партии. На днях мне один из членов этой группы передал, что [В.] Винниченко обратился с письмом к

[М.] Грушевському, в котором он указывает на то, что, по его мнению, и сведениям опять готовится наступление на Советскую Украину со стороны Румынии и Польши. Он заявляет [М.] Грушевскому, что он считает нужным выступить против этого. Но так как ему известно, что [М.] Грушевский имеет кой-какую связь с представительством Сов[етского] пра[вительства], он желал бы, чтобы [М.] Грушевский в данный момент обратился непосредственно в Москву с предложением организовать Национально-коммунистическое правительство на Украине из партий КП(б)У, УКП и УПСР⁶⁶. Он считает, что вопрос о ликвидации повстанческого движения всецело зависит от разрешения национального вопроса. [В.] Винниченко в письме высказывает заранее: Москва на это не пойдет, но мы, как он выражается, украинские коммунисты, должны в самый серьезный момент заявить еще раз это правительству РСФСР. Что ответил ему [М.] Грушевский – я не знаю.

Я считаю, что [В.] Винниченко, так или иначе, хочет опять вылезти со своим именем и выступить, так или иначе, реабилитировать себя, ибо в глазах всех он окончательно скомпрометирован и сам не знает куда ему примкнуть окончательно. С пролетариатом он идти больше не может, на Украину дорога закрыта, никто ему больше не верит, на [Н.] Шаповала расчеты очень малы, ибо [Н.] Шаповал потерял тоже всякое значение. Шаповаловский Украинский громадский комитет в Праге⁶⁷ распался. [Н.] Шаповала, [Н.] Григорьева⁶⁸ и [А.] Митюка⁶⁹ выбросили из громадского комитета за то, что [Н.] Шаповал получил от чешского правительства 100 000 чешских крон, уже их истратил неизвестно на что и когда была проверка кассы, то [Н.] Шаповала и К[омпанию] выбросили из комитета. Часть комитетчиков посылает к нам своих представителей, чтобы завязать с нами кое-какие неофициальные сношения и повести борьбу с [Н.] Шаповалом и его группой, которого сейчас все считают чистейшим контрреволюционером. Словом, между эсерами и вообще между украинской эмиграцией происходят все время споры, склоки, друг друга выбрасывают, обвиняют в карьеризме, в растрате денег итп. Так что чешское общество смотрит на них, как на шайку эмигрантов, которые только стараются жить на чужой счет. Здесь-то [В.] Винниченко с [Н.] Шаповалом провалился и поэтому он старается вдаться в другую сторону.

Здесь в Праге на днях происходил Белорусский съезд, на котором участвовали представители всех национальностей бывшей царской империи. От имени украинцев выступили [Н.] Шаповал и [Б.] Мартос⁷⁰. Съезд вынес постановление бороться за самостоятельность Белоруссии, объединив все белорусские территории в одно национальное государство. Съезд более резко выступил против Польши, чем против Советской власти. Самый съезд сам по себе не имел бы никакого значения, если бы за ним не кроилась глубокая организация всеславянская Лига Наций.

По окончании съезда по инициативе чешских националистов и по видимому, некоторых руководителей чешского правительства, приступили к разработке проекта об организации Всеславянской Лиги Наций. Славянская Лига Наций должна быть под Лигой Наций. В нее войдут все национальности бывшей Российской империи – Польша, Чехия, Югославия, Сербия, Болгария. Лига Наций должна поставить себе задачу свержение Советской власти и объединить все славянские народы под покровительством великой России. Например, Югославия, т. е. ее представители высказываются за монархическую

Россию и даже в некоторых кругах уже наметили и будущего государя Российской империи – сербского Александра⁷¹. Бюро по организации Лиги Наций должно заняться изданием литературы, а также будет иметь свой орган, пропагандирующий таковые идеи.

Чехословакия в этом отношении принимает самое широкое участие, ибо все чешские деятели хорошо знают, что чехословацкое государство как таковое существовать не может. Поэтому Чехословакия желает иметь новое сильное Российское государство, которое могло бы взять Чехословакию под свое покровительство. Это тоже объясняется тем, что при голосовании принятия в Лигу наций Прибалтийских государств, Чехословакия и Польша воздержались от голосования.

По отношению к другим народностям, заселяющим бывшую Российскую империю Лига Наций признает культурно-национальную самостоятельность, но в общей конфедерации со всеми славянскими народами, это тоже касается и Украины.

План этой организации Всеславянской Лиги Наций желает провести незначительная кучка интеллигентов и никакого влияния не имеющая, так что в данный момент нельзя еще определить выявится ли она, или в самом зародыше погибнет.

На белорусском съезде были тоже представители [Б.] Савинков⁷² и [С.] Белехович⁷³, которые представляли себя, как представителей Белорусского государства. Польские представители, т. е. Польской организации выступили против отобрания от Польши части белорусской территории, а наоборот, обещали содействовать белорусскому движению поза границами Польши. Это толкает так называемых реальных политиков на таковой шаг.

Само собой разумеется, что экономические обстоятельства, сложившиеся в средней Европе дают повод чешским националистическим кругам сомневаться в прочности существования их государства, ибо они великолепно сознают, что перспективы будущего не в их пользу, так как экономические противоречия их сожительства наряду с сильными экономическими странами говорит за расторжение их государства.

То же самое дело обстоит и с Польшей. Польша вообще в области экономического состояния находится на краю катастрофы. Курс валюты понизился до бесценности и поднять его они не в силах. Все долги и займы довели Польшу до полного краха, единственно что ее поддерживает – это воинствующая политика Франции, но я лично смотрю на это [так], что если мы войдем в соглашение с Францией, а этого можно достигнуть в недалеком будущем, так как французы желают вести с нами переговоры главная их цель о признании наших долгов и, если таковое соглашение будет достигнуто, то Франция будет уже принуждена отказаться от поддержки Польши. Тогда для Польши будет стоять вопрос о ее переходе на мирное экономическое сожительство, что она ни коим при буржуазном строе не выдержит. С Польшей повторится то, что было с Венгрией в марте мес[яце] 1919 г. Вообще экономический кризис в Европе надвигается. Определить срок точно нельзя, но даже сами капиталистические страны сознают, что Европа стоит перед новыми революционными событиями.

С ком[мунистическим] приветом
С подлинным верно. Управдел ЦК КПУ

М. Левицкий
подпись

ЦДАВО України, ф.4, оп.1, спр. 560, арк. 62-63. Копія, машинопис.

11 жовтня 1921 р., м. Прага

Совершенно секретно

Наркоминдел Украины, тов[арищу] [X.] Раковскому

В ответ на Ваше отношение ... за № ... посылаю курьером закупленные мною книги для Вас. Остальные как только достану – вышлю следующим курьером.

Нам необходимо установить точно какие нужны Вам заграничные газеты, чтобы высылка таковых не повторялась, ибо может оказаться, что таковые газеты Вы получаете от других представительств. Далее, я прошу сделать распоряжение, чтобы без разрешения Наркоминдела УССР никто не имел права пользоваться радиостанциями на Украине, а также никто не имел бы права высылать самостоятельные радиотелеграммы. По общим установленным формам, радиостанции находятся исключительно в распоряжении Наркоминдела. Далее, еще важнее вопрос о шифровках, которые также исключительно проходят через Наркоминдел. Это я прошу убедительно сделать, чтобы не было ни каких недоразумений.

С ком[мунистическим] приветом

М. Левицкий

ЦДАВО України, ф. 4, оп. 1, спр. 22, арк. 360. Оригінал, машинопис.

Початок листопада 1921 р., м. Прага

Наркоминдел Украины, тов[арищу] [X.] Раковскому

На днях ездил в Вену для организации Украинского Советского Представительства. Как я уже несколько раз докладывал, что нам в Австрии необходимо иметь отдельное Украинское Советское Представительство, ибо в Австрии представитель [С.] Петлюры считается официально признанным посольством, кроме того Вена является центром украинской контрреволюции, где имеются все бывшие министры УНР. Чтобы этому противопоставить таковое Представительство организовать необходимо.

Тов[арищ] [М.] Бронский опять заявляет, что он является представителем от Украины, указывая на то, что он не имеет никаких распоряжений в том, что Украинское Представительство должно быть отдельно, и что как раз это поручено мне. Поэтому прошу Вас дать телеграмму [М.] Бронскому, разъяснив ему этот вопрос, а мне выслать мандат на подписание торгового договора с Австрией и полномочную грамоту на представительство. Визу в Австрию я имею на шесть месяцев с правом переезда сколько мне понадобится.

Что касается договора, я считаю, что для нас лучше, если договор будет составлен и будет подписываться совместно с РСФСР.

В договоре необходимо указать на те пункты:

- 1) Что договор подписывается и от УССР;

2) Что в Австрии учреждается Украинское Советское Представительство, именуемое себя «Представительство Украинской Социалистической Советской Республики в Австрии»;

3) Что представительство УССР в Австрии считается единым представительством Украинского государства. Остальные пункты, взятые из последних договоров РСФСР, а тем более, что они рассматривались тов[арищем] [М.] Литвиновым⁷⁴, то для Украины больших изменений не требуется и можно таковой совместно подписать.

Вопрос об украинских эсерах группы [М.] Грушевского⁷⁵

По возвращении из Украины [Н.] Чечеля⁷⁶, который делал доклад группе⁷⁷, указывая на то, что он виделся со своим эсеровским ЦК, т. е. арестованным [В.] Голубовичем, [И.] Часником⁷⁸, [И.] Лызановским⁷⁹ и др[угими]⁸⁰, и что их ЦК вполне разделяет точку зрения заграничной группы. Далее, он заявляет, что их ЦК стоит на той же самой линии что и группа, т. е. признает данную Советскую власть на Украине и желает работать. Но здесь одно подчеркивает, что группа как и в ЦК желает легализ[иро]вать УПСР. Закордонная группа стала на ту точку зрения и без легализации их партии на Украину не выедет. Словом, повторяется другая винниченковщина, только в другой, прикрытой форме. Я лично считаю, что легализовать партию УПСР никоим образом допустить нельзя, ибо это эсеровщина чистой воды, к этому прикрашенная украинским национализмом, может очень много нам напакостить, а затем нечего нам обновлять старого гнилого трупа. В нашу Компартию брать их всех тоже нельзя, ибо они не коммунисты, их надо чистить поодиночке. Группа вынесла резолюцию, в которой указывает, почему они не возвращаются на Украину и думают эту резолюцию опубликовать. Если они опубликуют, я выступлю с решительной борьбой против них. С другой стороны, часть группы, как [И.] Штефан, уже работает у нас в Вукопсилке, тов[арищ] [Д.] Кудря взял его на работу по делу кооперации. Другие, как [Н.] Шраг⁸¹, [П.] Хрестюк⁸² и [А.] Жуковский⁸³ желают поступить тоже для работы в Вукопсилке. Я ставлю вопрос открытым до разрешения его в Харькове.

Некоторые кооперации, как Днепросоюз⁸⁴ и Книгоспилка⁸⁵ передают свои дела тов[арищу] [Д.] Кудре. По отношению издания учебников и другой красной литературы, мы предложили [М.] Грушевскому принять участие в работе в Редакционной коллегии. [М.] Грушевский работать не отказывается, но с тем, что он желает организовать в Вене Научную Коллегию, которая будет частью Наукового Киевского Товарищества. Мы с этим не соглашаемся, считаем, что работа по изданию будет проделываться нашей Торговой делегацией, при которой создается Издательский отдел.

В конце еще раз прошу дать мне телеграмму относительно организации Представительства в Австрии, одновременно такую же телеграмму послать тов[арищу] [М.] Бронскому.

С коммунистическим приветом

М. Левицкий

ЦДАВО України, ф.4, оп.1, спр. 560, арк.76-78. Оригінал, машинопис.

22 листопада 1921 р., м. Прага

Наркоминдел України

22 [ноября] был у Министра [В.] Гирсы, он заявил, что в субботу 26 [ноября] официально будет представлено до рассмотрения и подписания договора.

Сегодня еду в Вену по вопросу окончательной редакции договора с Австрией. Как только возвращусь и наладим дело с Чехами выезжаю для доклада в Харьков.

С ком[мунистическим] прив[етом]

М. Левицкий

ЦДАВО України, ф.4, оп.1, спр. 560, арк. 73. Оригінал, машинопис.

3 грудня 1921р., м. Прага

*Наркоминдел України, тов[арищу] [Х.] Раковському
копія – тов[арищу] [Ю.] Коцюбинському*

Я получил письмо от тов[арища] [Ю.] Коцюбинского, в котором он пишет, что по отношению к Австрии еще окончательно вопрос не решен. Я с самого начала говорил, что нам выгодно договор с Австрией подписывать совместно с РСФСР, ибо если составлять отдельный договор, это опять начинать снова убеждать австрийцев, что Украина есть самостоятельная республика и они должны и с нами таковой договор подписать.

То, что я до сих пор не организовал Представительства в Австрии, это только потому, что тов[арищ]. [М.] Бронский заявлял, что он является таковым представителем и от Украины. С одной стороны, мы требуем обязательно подчеркивать самостоятельность, а с другой стороны, нам говорят подождать, так как РСФСР объединяет все Республики.

Что касается Германии и положения тов[арища] [В.] Аусема⁸⁶, о котором мне пишет тов[арищ] [Ю.] Коцюбинский, я считаю, что поставить резко вопрос с немцами – не разрешит дела, ибо тов[арищ] [В.] Копп⁸⁷, когда подписывал такое соглашение (об обмене военнопленными), имел на это уполномочия от правительства УССР. Сейчас будет неудобно сразу разрывать хотя бы таковые отношения, ибо мы только что на это согласились. По моему мнению, нужно завоевывать себе права, на это потребуется время и также правильная постановка вопроса Представительством РСФСР. В этом должны нам помочь русские товарищи, от них зависит почти все, ибо нельзя защищать самостоятельность Украины, если это ясно и определено не будет указано Представительствами РСФСР за границей. Здесь тоже в Праге Торговая делегация РСФСР ставит вопрос о слиянии в единый аппарат Торговых Представительств РСФСР и УССР. То что нужна единая планомерная работа, а также выступление нашего Представительства за границей считаясь с единым экономическим хозяйственным планом, это само собой понятно, так и должно быть. Но с политической точки зрения, мы должны изображать из себя самостоятельный

орган, хотя бы в глазах той страны, где мы пребываем и если будет поставлен вопрос о едином аппарате, тогда ясно будет видно, что не может быть речи о самостоятельном выступлении и это есть как раз причина, что с нами не хотят говорить. Мы можем разделить между собой работу, иметь внутреннюю единую политику, единые средства, единый заготовительный план, даже единые заявки, но при самой закупке или при каких либо выступлениях за границей, должны хотя бы с внешней стороны выступать самостоятельно. Нам приходилось тоже здесь слышать очень часто, что незачем иметь дело с УССР, когда это все можно проделать через Представительство РСФСР, независимо от Представительства УССР.

Я дальше считаю нужным как раз в Австрии иметь Украинское отдельное хотя бы политическое Представительство, так как в Австрии имеется крупный центр украинской контрреволюции, и хотя бы для ликвидации петлюровского представительства, нам необходимо иметь Пред[ставительство] от Советской Украины.

Что касается Чехословакии, т. е. подписания с нами договора, то хитрая политика [Е.] Бенеша все время подписание договора оттягивает. Правда, что Чехословацкое правительство по отношению к нам очень любезно и корректно, но ведет самую враждебную скрытую политику по отношению Советов. Выступление министра [Е.] Бенеша на съезде русских ученых⁸⁸ ясно доказывает, что Чехословакия ориентируется на «Будущую великую Россию». Я считаю нужным вопрос с договором поставить окончательно в такой форме, чтобы заставить сказать чехов: да или нет. То же прошу Вас в отношении к Чехословацкой Миссии на Украине – ставить категорически вопрос о договоре. Мы должны на словах тоже быть корректны и любезны, но на деле им ничего не делать. Я уже заявлял Минист[ерству] Иностр[анных] дел несколько раз, что до тех пор пока не будет подписано соглашение, мы не выпустим из Украины ни одного чехословацкого гражданина и фактически делать ничего не будем.

Украинских эсеров группы [М.] Грушевского – к работе не привлекаем, за исключением [И.] Штефана, он работает в Вукопсилке как старый кооператор, ибо он сдал старые кооперативные дела. [М.] Грушевского хотели привлечь к работе по издательству учебников, ему было предложено работать в Издательском отделе Торговой миссии в редакционной коллегии, но это был только проект, окончательно с ним не договорились, а я лично заявил ему, что если они опубликуют свою резолюцию, которую вынесли по приезду из Украины [Н.] Чечеля, то мы прерываем с ними какие бы то ни было сношения и поступим с ними как поступили с [В.] Винниченко.

Что касается денег, о которых пишет тов[арищ] [Ю.] Коцюбинский, то мы только запрашивали Вас, что сделать, если «Днепросоюз» таковые передаст нам, ибо за их хранение и печатание нужно платить немецкими марками, сумма этих денег в гривнах (украинских) 224 миллиона, дело это передано тов[арищу] [В.] Аусему.

На 23-го октября назначена конференция в Варшаве, где будет [Н.] Калюжный или [В.] Аусем, из Праги – я, тов[арищ] [Ю.] Новаковский и тов[арищ] [Д.] Кудря для совместного обсуждения с тов[арищем] [А.] Шумским⁸⁹ как торговых так и политических вопросов.

О переговорах с Австрией немедленно сообщу, а также пошлю Вам проект нашего договора.

Наконец, прошу Вас решить вопрос с Укр[аинским] Красн[ым] Крестом и сообщить мне о Вашем решении.

С пролетарским приветом

М. Левицкий

ЦДАВО України, ф.4, оп.1, спр. 560, арк.79-82. Оригінал, машинопис.

30

10 грудня 1921 р., м. Прага

Наркоминдел України

При сем прилагаю проект договора с Австрией, который на днях будет подписан. Как я Вам уже сообщал, что Австрийское Правительство требует от меня заявления, что временно Правительство УССР назначает своим Представителем в Австрии Представительство РСФСР.

По долгих разговорах проект этой ноты изменен в том виде: Нижеподписавшийся от имени Украинского Советского Правительства заявляет, что с согласия Австрийского Правительства ведение дел УССР Представительства в Австрии предусмотренных ст. 1 Украинско-русского и Австрийского договора с сегодняшнего числа временно передает Уполномоченному Представителю РСФСР.

На такую ноту я не соглашаюсь и посоветовавшись с тов[арищем] [М.] Бронским, думаю предложить следующую ноту:

Я, нижеподписавшийся от имени Украинского сов[етского] Правительства заявляю, что с согласия Австрийского Правительства Представ[ительство] УССР в Австрии временно возлагается на Уполномоченного Представителя РСФСР в Австрии, но это еще не окончательная редакция, буду торговаться до конца.

На организацию самостоятельного Представительства УССР в Австрии Правительство Австрии не соглашается, мотивируя тем, что Австрия маленькая страна и что на нея делает сильный нажим Антанта, а также ее общественное мнение направлено против того, что в такой маленькой стране имеются две Сов[етские] миссии. Дальше, Министерство иностранных дел Австрии опасается, что если не будет такой ноты с нашей стороны, то он не может провести ратификацию⁹⁰ договора и поэтому организация Украинского Представительства должна последовать постепенно т. е. что, получив от нас мандат, тов[арищ] [М.] Бронский организует тоже Представительство УССР, даже в отдельном помещении, но он должен его временно возглавлять. Торговых агентов Украины, а также необходимого персонала для дела Украинского Представительства немедленно впускает в Австрию.

Что касается петлюровского посольства, Австрийское правительство обязывается его немедленно ликвидировать⁹¹.

Конечно, все мотивировки Австрийского правительства не верны, а это только есть работа [В.] Вышиванного⁹² и Петлюровцев.

Я считаю лично, что договор необходимо будет подписать и дать заявление о временной передаче [функций] нашего Представительства Представительству РСФСР. Причем мы имеем возможность фактически за месяц-два требовать назначить самостоятельное Представительство. До конца этого месяца должен будет быть подписан договор, так как по этому вопросу от Вас не имею

43

никаких указаний, я должен решить этот вопрос с тов[арищем] [М.] Бронским, ибо австрийцы ставят вопрос таким образом, что если мы не согласимся на временную передачу, то они не согласятся подписать с нами договор.

Относительно Чехословацкого договора:

Я Вам сообщил по радио, что Чехословацкое Правительство пригласило нас 26 нояб[ря] для официальных переговоров о договоре. Пункт о нейтралитете они приняли. Что касается признания нас как единственного Представительства по этому вопросу 28 нояб[ря] имею назначен официальный разговор с Мин[инстром] [Е.] Бенешом. Все остальные пункты нашего предложения они принимают с некоторыми поправками чисто редакционного характера. Правда, они нащупывают почву; в виду изменения нашей экономической политики нельзя их гражданам возвратить забранное у них имущество. Я им заявил, что об этом не может быть и речи, а вопрос о предоставлении на правах концессии есть проведено декретом Советов Народных Комиссаров на основании которого тот, кто желает получить концессию может войти с нами в переговоры. Они заявили, что это не есть условие без которого не может быть подписан договор, а только зондирование почвы, чтобы дать возможность их гражданам работать на Украине. Проект такого пункта они обещали нам дать в письменном виде, где будет ясно указываться, что это только предоставляется в рамках существующих у нас законов.

Но здесь вопрос другой. Как Вам известно, в Прагу прибыл [Б.] Савинков со штабом своей организации. Чехословацкое Правительство мне, а также тов[арищу] [П.] Мостовенко заявило, что это только на несколько дней, так как [Б.] Савинков уезжает в Белгород, но по нашим сведениям [Б.] Савинков связывается уже с эмиграцией и оставляет всю свою организацию в Чехословакии т. е. переселяет ее из Польши в Чехословакию. По этому вопросу тов[арищ] [П.] Мостовенко отказывается от ведения переговоров о договоре с чехами и требует письменного официального заявления министерства иностранных дел Чехословацкой Республики, что оно высылает [Б.] Савинкова и его организацию с своей территории и запрещает ему когда либо возвращаться в Чехию. Так как [Б.] Савинков связан с петлюровскими бандами я поддерживаю требование тов[арища] [П.] Мостовенко и при встрече с министром [Е.] Бенешом поставлю этот вопрос тоже. Кроме того, я ставлю вопрос о распусчении лагерей,⁹³ в которых в большинстве находятся украинцы с Украины и среди них ведется вербовка для бандитизма в Украине. Это тоже будет прецедент для того, чтобы поддержать требование тов[арища] [П.] Мостовенко.

Тов[арищ] [П.] Мостовенко ставит вопрос так: если Чехословацкое Правит[ельство] не даст ответа на его требование такого, как он требует, то он договора не будет заключать и ставит вопрос о выезде в Россию.

Этот вопрос вообще должен быть хорошо обдуман, ибо решиться на такой шаг я без Вашего указания не могу.

Я уже получил Ваших четыре радио с требованием о немедленном выезде на Украину, я сам собирался ехать и запрашивал об этом Вас по радио, но в данный момент в виду этих важных вопросов вряд ли на днях смогу выехать как только представится возможность сейчас же выеду ибо мне очень хотелось бы попасть на съезд, кроме того есть много таких вопросов, которые нужно решить в Харькове.

С коммунистическим приветом

М. Левицкий

ЦДАВО України, ф.4, оп.1, спр. 560, арк.83-84 зв. Оригінал, машинопис.

¹ *Калюжний (Шейтельман) Наум Михайлович* (1886–1937) – український радянський політичний діяч і дипломат. З 1905 р. вів революційну діяльність; перебував під арештом (1906–1907) та наглядом поліції (1907–1909). У роки I світової війни служив у армії Російської імперії. Член УПСР та УКП. Із 1920 р. – чл. КП(б)У. Член російсько-української делегації Російсько-українсько-польської комісії з репатріації (Варшава, 1921); з серпня 1921 р. – 1-й секретар Повпредства УСРР в Німеччині; з вересня 1922 р. – 1-й секретар Повпредства УСРР в Австрії; з серпня 1923 р. по грудень 1924 р. – 1-й секретар Повпредства СРСР у Чехословаччині. З квітня 1926 р. по грудень 1929 р. – радник Повпредства СРСР у Чехословаччині. З 1 лютого 1930 р. по 15 травня 1931 р. – в апараті Наркомосу УСРР. 23 березня 1937 р. – подав заяву про вихід з КП(б)У через хворобу. 18 вересня 1937 р. заарештований у Харкові за звинуваченням у приналежності до Української військової організації. Помер у Харківській в'язниці у грудні 1937 р.

² *Петлюра Симон Васильович* (1879–1926) – український політичний, державний та військовий діяч. Навчався у Полтавській духовній семінарії. З 1900 р. – член РУП. З 1912 р. – редактор російськомовного журналу «Украинская Жизнь» (Москва). У роки I світової війни – працівник Союзу земств і міст. З березня 1917 р. – член Центральної Ради; з червня 1917 р. – генеральний секретар військових справ; у січні-лютому 1918 р. сформував Гайдамацький Кіш Слобідської України, який брав активну участь у придушенні більшовицького повстання в Києві. Учасник протигетьманського повстання у Києві у листопаді 1918 р.; член Директорії, Головний отаман Армії УНР. У лютому 1919 р. вийшов із УСДРП і став головою Директорії УНР, отримавши практично диктаторські повноваження. Ініціатор підписання Варшавського договору. Командував українськими військами під час польсько-радянської війни 1920 р. З листопада 1920 р. керував роботою уряду УНР в екзилі (м. Тарнув, Польща). 31 грудня 1923 р. виїхав до Австрії, згодом до Угорщини, Швейцарії. У жовтні 1924 р. оселився в Парижі, де організував видання тижневика «Тризуб». Убитий в Парижі 25 травня 1926 р. анархістом С. Шварцбардом.

³ Після підписання Ризького мирного договору з УСРР та РСФРР у березні 1921 р., Польща зобов'язалася ліквідувати на своїй території державні, політичні та військові організації, що виступали проти радянської влади, в т. ч. уряд УНР в екзилі та українські військові організації. Втім, польська влада вбачала у військових і політичних структурах УНР, що в результаті війни 1920 р. осіли на території Польщі, союзника у боротьбі з більшовиками. Тому польський уряд прийняв рішення зберегти уряд і армію УНР, замаскувавши їх діяльність. З цією метою було створено Український Центральний Комітет (УЦК) – громадську організацію української політичної і військової еміграції у Польщі. На початковому етапі свого існування УЦК відіграв роль прикриття для діяльності уряду УНР, був однією з ланок у системі фінансування український урядових і військових інституцій польською владою. Згодом перетворився на організацію, що дійсно стояла на сторожі інтересів української еміграції у Польщі. Існував до 1939 р.

⁴ 13 грудня 1920 р. МЗС ЧСР отримало ноту від Голови Раднаркому УСРР Х. Раковського з пропозицією встановити політичні та економічні відносини між країнами. На поч. березня 1921 р. ЧСР висловила бажання обмінятися з УСРР репатріаційною і торговою місіями. Про це 3 березня 1921 року МЗС ЧСР повідомило керівникові чехословацького Червоного Хреста в Москві Й. Скалі. Першим торговим представником УСРР у ЧСР став М. Левицький.

⁵ Антанта (франц. Entente, букв. – згода) – військово-політичний союз Великобританії, Франції та Росії, який сформувався впродовж 1904–1907 рр. для боротьби з Троїстим союзом (Німеччина, Австро-Угорщина, Італія), що виник у 1882 р. Першим етапом створення Антанти була англо-французька таємна угода від 8 квітня 1904 р., яка передбачала розподіл сфер впливу у Пн. Африці (визнання за Великобританією прав на Єгипет, за Францією – на Марокко). Другим етапом стала англо-російська угода від 31 серпня 1907 р., яка передбачала поділ Персії на сфери впливу і контроль Великобританії над Афганістаном. Єдиний договір між Великобританією, Францією та Росією, спрямований проти Німеччини та її союзників, було підписано лише на початку I світової війни 5 ве-

ресня 1914 р. Під час війни до Антанти приєдналися ще 22 держави. Після більшовицького перевороту в жовтні 1917 р. Росія вийшла з Антанти.

⁶ *Гірса Йозеф* (1874–1967) – чехословацький громадський і політичний діяч, дипломат, брат Вацлава Гірси. Народився на Волині у родині чеських колоністів. Закінчив Житомирське чотирикласне училище та Головне училище садівництва в Умані. У 1904 р. переїхав до Корсуня, де був керуючим маєтками князя Н. Лопухіна-Демидова. У 1914 р. мобілізований до армії Російської імперії і призначений керівником заводів і господарств, що працювали на потреби армії у Воронежській губернії. Після Лютневої революції повернувся в Україну. У липні 1919 р. заарештований більшовиками, у травні 1920 р. відправлений у Польщу. У 1920–1921 рр. працював службовцем у Міністерстві землеробства Польщі у Познані. З 1923 р. по 1931 р. – голова чеської торговельної місії в Харкові та Москві, шеф представництва ЧСР у СССР. У 1931 р. вийшов на пенсію за станом здоров'я.

⁷ *Амброж Войтех* – чехословацький громадський діяч, учасник чехословацького визвольного руху. До 1919 р. жив у Києві, брав участь в організації Чеської дружини – батальйону армії Російської імперії, сформованого у Києві в серпні 1914 р. з добровольців-чехів. Був головою Чеського народногосподарського союзу (1918, Київ). На поч. липня 1919 р. заарештований більшовиками у Києві, після чого емігрував у Чехословаччину. Навесні 1921 р. кандидатури В. Амброжа та Й. Гірси були включені до складу Торговельної місії Чехословаччини в УСРР. Уряд радянської України відмовився прийняти В. Амброжа у зв'язку з його участю в колчаківському русі та під впливом негативних відгуків про нього чеських комуністів.

⁸ Репатріація – повернення на батьківщину з поновленням громадянських прав військовополонених та цивільних осіб, які під час війни опинилися за межами своєї держави. Особливого політичного змісту цей термін набув у значенні повернення політичних емігрантів до країни походження. У 1920–1921 рр. уряд УСРР уклав з сусідніми державами низку угод про репатріацію громадян УСРР. Правом на повернення користувалися усі колишні громадяни українських територій Російської імперії. Втім, представники УСРР агітували повертатися на батьківщину переважно інтернованих вояків Армії УНР у Польщі, яким обіцяли помилування і повернення громадянських прав, намагаючись таким чином ліквідувати військову базу української політичної еміграції. Те саме робили польські представники у таборах інтернованих вояків УГА у Чехословаччині. Частина українських емігрантів і вояків повернулася до УРСР або до Польщі.

⁹ *Шагр Ярослав* – чехословацький військовий діяч, капітан. З червня 1920 р. – голова Чехословацької репатріаційної місії Червоного Хреста у Харкові (УСРР).

¹⁰ *Мазуренко Семен Петрович* (1877–1937) – український громадсько-політичний і державний діяч, інженер-технолог, економіст. З 1901 р. – член РУП. Один із фундаторів та керівників Всеросійської селянської спілки (1905). Член президії виконкому Петроградської ради робітничих депутатів (1917), УЦР (1917–1918) та ЦК УСДРП (1918). У листопаді 1917 – березні 1918 рр. – заступник генерального секретаря фінансів та радник Міністерства фінансів УНР; товариш міністра фінансів Української Держави та УНР (1918–1919). Голова місії УНР в Італії та Австрії (1919). Член Комуністичної партії Австрії. У 1921 р. повернувся в Україну. З січня 1922 р. – член КП(б)У. Репресований на початку 1930-х рр. у справі «Українського національного центру». У 1937 р. страчений за рішенням «трійки».

¹¹ *Скала Йосеф* (1886–1958) – чехословацький військовий діяч, майор. З червня 1920 р. – голова Чехословацької репатріаційної місії Червоного Хреста в Москві.

¹² Йдеться про Банківське управління Міністерства фінансів Чехословаччини – головну фінансово-кредитну установу держави. Створене 11 березня 1919 р. До його функцій належало: управління грошовим обігом (в т. ч. – державним боргом) та золотовалютними резервами, валютне регулювання, встановлення курсу обміну валют тощо. Управління установою здійснювалося «Банківським комітетом», члени якого призначалися міністром фінансів. Комітет очолював міністр фінансів або його заступник. Банківське

управління припинило своє існування 31 березня 1926 р. у зв'язку з утворенням Державного банку Чехословаччини.

¹³ Йдеться про чеську родину Отокара Вацлава Червени і його дружини Марії. *Червени Отокар Вацлав* (1850–1930) – чеський громадсько-політичний і державний діяч, інженер, підприємець. Закінчив «Празьку політехніку»; спеціаліст у галузі цукроваріння. У 1878–1886 рр. займав низку високих посад на цукрових заводах Російської імперії. У 1887 р. став представником фірми свого батька «В. Ф. Червени та сини» в Києві (виготовляла духові інструменти для військових оркестрів, театрів та царського двору). У 1914 р. включився в активну політичну діяльність: був делегатом трьох з'їздів Союзу чехословацьких товариств Росії (лютий 1915 р., квітень 1916 р., квітень 1917 р.), першим головою «Ради чехів у Росії», інтендантом та скарбничим Чехословацької дружини (жовтень 1914 р.). У липні-листопаді 1917 р. в домі сім'ї Червени неодноразово гостював Т. Масарик. У 1918 р. сім'я Червени не змогла покинути Київ разом з Чехословацьким корпусом, оскільки австрійська влада внесла їх до «Списку 1400 зрадників». 5 липня 1919 р. О. Червени був заарештований більшовиками у Києві. 11 квітня 1921 р. разом із дружиною повернувся у Прагу. З квітня 1921 р. працював у Міністерстві торгівлі ЧСР. У 1921 р. подружжя Червени були нагороджені «Револьюційною медаллю» за заслуги перед державою.

¹⁴ *Менжинський В'ячеслав Рудольфович* (1874–1934) – радянський політичний і державний діяч, чекіст. З 1902 р. член РСДРП. У 1907–1917 рр. жив у еміграції. Після Лютневої революції повернувся в Росію, займав різні посади у радянській вертикалі влади: нарком фінансів РСФСР (жовтень 1917 р. – березень 1918 р.); консул РСФФР у Берліні (березень–листопад 1918 р.); нарком робітничо-селянської інспекції УСРР (січень–серпень 1919 р.). З 1919 р. працював у радянських спецслужбах: з вересня 1919 р. – начальник Особливого відділу, з січня 1921 р. – начальник Таємно-оперативного управління ВНК при РНК РСФФР. У листопаді 1923 – липні 1926 рр. – 1-й заступник голови, з липня 1926 р. до травня 1934 р. – голова ОГПУ при РНК СРСР. Під час його перебування на посту була створена система таборів ГУЛАГ (1931), відбулися такі гучні судові процеси як «Шахтинська справа» (1928), справа Трудової селянської партії (1929) тощо.

¹⁵ *Винниченко Володимир Кирилович* (1880–1951) – український політичний та державний діяч, письменник. У 1901 р. вступив на юридичний факультет Київського університету і того ж року створив таємну студентську революційну організацію «Студентська громада». З 1905 р. – член УСДРП. У 1917 р. – член УЦР, очолював Генеральний секретаріат, був генеральним секретарем внутрішніх справ. У часи Гетьманату жив на хуторі Княжа Гора на Канівщині, де займався літературною творчістю. Ініціатор протигетьманського повстання, керівник Директорії УНР (з листопада 1918 р.). Через суперечності з С. Петлюрою зрікся посади та виїхав за кордон. Наприкінці 1919 р. вийшов із УСДРП і організував у Відні Закордонну групу українських комуністів. У травні 1920 р. прибув до Москви, де отримав пропозицію зайняти пост заст. голови Раднаркому УСРР, однак відмовився і знову виїхав до Відня. 25 останніх років життя прожив у м. Мужен (Франція), де й помер 6 березня 1951 р.

¹⁶ *Нечас Яромір* (1888–1945) – чеський політичний і державний діяч, економіст, журналіст, соціал-демократ, українофіл. Після виникнення ЧСР був секретарем гурвернера Підкарпатської Русі, у 1920–1924 рр. працював у канцелярії президента ЧСР Т. Масарика. У 1924 р. став депутатом Народного зібрання від Підкарпатської Русі. У 1935–1938 рр. – міністр соціальних справ. Після Мюнхенської змови 1938 р. різко засуджував фашизм. У 1940 р. емігрував до Франції, а згодом переїхав у Лондон, де увійшов до складу уряду у вигнанні. За дорученням Е. Бенеша супроводжував В. Винниченка із дружиною у поїзді до Москви і Харкова у травні 1920 р. Підтримував український національний рух і допомагав українській еміграції.

¹⁷ *Раковський Християн Георгійович* (1873–1941) – радянський політичний і державний діяч болгарського походження, член РКП(б). Походив з поміщиків Південної Добруджі. 1904 р. заснував Соціалістичну партію Румунії, 1914 р. – Об'єднану соціалістичну

партію Балкан. У 1918 р. очолював ВЧК в Одесі і Севастополі, був членом делегації радянської України на переговорах у Брест-Литовську, головою делегації РСФРР на мирних переговорах з Українською Державою. У 1919, 1920–1923 рр. – голова Раднаркому і нарком закордонних справ УСРР. З 1923 р. – посол СРСР у Великобританії, згодом – у Франції. Опонент Й. Сталіна. Неодноразово був заарештований. У 1938 р. засуджений до 20 років ув'язнення, під час якого помер поблизу м. Орел.

¹⁸ *Гірса Вацлав* (1875–1954) – чеський політичний діяч і дипломат, брат Йозефа Гірси. Нар. у м. Шепетівка у родині чеських колоністів. За спеціальністю – лікар; медичну освіту здобув у Празі. Працював у Олександрівській лікарні у Києві; з 1911 р. – завідувач хірургічного відділення 1-ї Земської губернської лікарні у Києві. В роки I світової війни – активний діяч чеського національного руху у Києві. У 1918 р. разом з Чехословацьким легіоном перебував у Сибіру. У 1919–1920 рр. – дипломатичний представник Чехословаччини на Далекому Сході. У 1921–1927 рр. – заступник міністра закордонних справ ЧСР. У 1927–1935 рр. – посол Чехословаччини в Польщі; водночас був послом у Фінляндії (до 1934 р.), Латвії та Естонії із резиденцією у Варшаві. У 1935–1938 рр. – посол у Югославії. В роки II світової війни брав участь у русі опору. Публічну діяльність припинив після встановлення у Чехословаччині радянської влади.

¹⁹ Мала Антанта – військово-політичний блок Чехословаччини, Румунії та Югославії. Початком його формування стало підписання чехословацько-югославської конвенції (Белград, 14 серпня 1920 р.), спрямованої проти можливих посягань Угорщини, від якої обидві країни отримали значні територіальні прирости. На антиугорській основі була підписана і чехословацько-румунська конвенція (Бухарест, 21 квітня 1921 р.). Ці угоди були доповнені 7 червня 1921 р. югославсько-румунською угодою про взаємодопомогу у разі нападу як Угорщини, так і Болгарії. Блок був створений за ініціативою та під егідою Франції з метою збереження рівноваги сил в Центр. і Пд.-Сх. Європі, що склалася після I світової війни, для запобігання відновлення монархії Габсбургів в Австрії чи Угорщині та стримування можливої агресії з боку Німеччини. Альянс отримав підтримку Франції, яка підписала військові договори із кожною з трьох країн-учасниць блоку. Мала Антанта почала розпадатися у 1936 р. і остаточно зникла у 1938 р. в результаті підписання Мюнхенської угоди та розчленування Чехословаччини.

²⁰ Чеський панславізм – течія у суспільно-політичній думці в слов'янських країнах (найбільше у Чехії, Хорватії, Сербії), в якій виявлялося прагнення об'єднати слов'янські народи на етнічній основі для вирішення соціально-політичних проблем. Термін введений в історію і політологію у 1826 р. чехом Я. Геркелем. У др. пол. XIX ст. чеські консерватори розуміли панславізм як об'єднання всіх слов'ян під владою Російської імперії. Для чеських лібералів та націонал-патріотів ідея слов'янської єдності полягала в згуртуванні слов'ян перед загрозою германізації; панславізм розумівся ними як гегемонія царської Росії в слов'янському світі. Чеські патріоти і радикали пропонували альтернативний варіант панславізму у формі слов'янської федерації вільних слов'янських народів. У 1908–1910 рр. чеський політичний діяч К. Крамарж виступав за т. зв. «нову слов'янську політику» – об'єднання слов'янських народів при підтримці Росії. У листі під «панславізмом чехів» розуміється надмірна прихильність політичної і економічної еліти ЧСР до білої еміграції, як до представників колишньої Російської імперії, від якої чехи очікували захисту в умовах можливої германізації.

²¹ Версальський мирний договір – найважливіший міжнародний договір поч. XX століття, який оформив підсумки I світової війни і заснував першу міжнародну організацію – Лігу Націй, покликану не допустити надалі великих військових конфліктів.

²² *Бенеш Едвард* (1884–1948) – чехословацький політичний і державний діяч, один із головних творців держави. З 1914 р. – учасник чехословацького національного руху. Разом із Т. Масариком очолив Чеський комітет дії (м. Париж, Франція). Міністр закордонних справ (1918–1935), президент ЧСР (1935–1938). Після підписання Мюнхенської угоди 1938 р. емігрував до США, потім до Великобританії, де у 1940 р. створив уряд ЧСР у вигнанні. У 1946 р. знову обраний президентом. У лютому 1948 р. поступився тиску

комуністів на чолі з прем'єр-міністром К. Готвальдом, прийняв відставку міністрів трьох демократичних партій і погодився із змінами в уряді, в результаті яких всі важелі влади опинилися в руках компартії. 7 червня 1948 р. подав у відставку.

²³ *Петрушевич Євген* (1863–1940) – український громадсько-політичний діяч, президент і диктатор ЗУНР, доктор права. Навчався в Академічній гімназії у Львові та на юридичному факультеті Львівського університету. В 1907–1918 рр. – посол австрійського парламенту, з 1910 р. – депутат галицького сейму; брав активну участь у боротьбі за реформування виборчого законодавства. Під час I світової війни 1914–1918 рр. – член Головної Української Ради та Загальної Української Ради. В 1917–1918 рр. – голова Української парламентарної репрезентації в австрійському парламенті. 4 січня 1919 р. обраний президентом ЗУНР. Після проголошення 22 січня 1919 р. Акту злуки ЗУНР і УНР у Києві став членом Директорії УНР. 9 червня 1919 р. призначений Диктатором ЗО УНР. 15 листопада 1919 р. покинув Кам'янець-Подільський, і виїхав до Відня. У серпні 1920 р. сформував екзильний уряд Диктатора, який ставив собі за мету відновлення незалежності ЗУНР дипломатичними засобами. Уряд припинив діяльність 15 березня 1923 р. після прийняття Радою Амбасадорів рішення про включення Галичини до складу Польщі. До кінця життя перебував у еміграції в Берліні.

²⁴ Йдеться про вирішення питання про державно-правовий статус Сх. Галичини після її окупації Польщею. Антанта зберігала за собою право остаточного вирішення цього питання, оскільки у рішенні Паризької мирної конференції від 25 червня 1919 р. йшлося лише про тимчасову окупацію Сх. Галичини Польщею. Додатковою підставою для продовження боротьби було й те, що українці Галичини не визнавали польської влади. Зважаючи на це, еміграційний уряд ЗУНР взяв курс на визнання державної самостійності ЗУНР. Втім, на відміну від подій 1918–1919 рр., коли уряд ЗУНР вірив у справедливість Антанти, у 1920–1923 рр. зовнішня політика ЗУНР стала більш прагматичною і базувалася на використанні суперечливостей між великими державами та на їх зацікавленості нафтою і концесіями у Сх. Галичині. 30 квітня 1921 р. уряд ЗУНР запропонував державам Антанти проект «Основи державного устрою Галицької республіки», у якому відстоювалася думка, що Сх. Галичина має всі умови, щоб стати самостійною нейтральною державою. Тоді ж виникла концепція «Східної Швейцарії», згідно з якою незалежна Сх. Галичина мала виконувати у Сх. Європі таку ж роль, як Швейцарія у Зх. Європі. Низка європейських держав підтримувала прагнення галичан, зокрема Німеччина (прагнула послаблення Польщі, яка розширилася за рахунок німецьких земель), Великобританія (не хотіла посилення Франції), Чехословаччина (вбачала у Сх. Галичині ринок збуту та джерело корисних копалин (передусім нафти)). Уряд США вбачав у Сх. Галичині джерело дестабілізації в регіоні та виступав за її передавання Польщі.

²⁵ Українська Національна Рада Західноукраїнської Народної Республіки (УНРада) – створена у Львові 18 жовтня 1918 р. з метою реалізувати право на самовизначення українських земель в Австро-Угорській імперії. До складу УНРади входило 150 членів. 19 жовтня 1918 р. було проголошено Прокламацію УНРади, у якій йшлося про необхідність створення української держави на українських етнічних землях у складі Австро-Угорщини. 9 листопада 1918 р. УНРада проголосила ЗУНР. 9 червня 1919 р. тимчасово передала свої конституційні повноваження Є. Петрушевичу, який отримав усю повноту військової і цивільної виконавчої влади до скликання пленуму УНРади.

²⁶ Йдеться про підписання впродовж серпня 1920 – червня 1921 рр. військових конвенцій між Чехословаччиною, Югославією та Румунією, в результаті чого виникла Мала Антанта (див. пос. 19).

²⁷ Йдеться про плебісцит у Верхній Сілезії, який мав визначити кордон між Німеччиною і Польщею у зв'язку з рішенням Версальської мирної конференції про передавання Верхньої Сілезії Польщі. Референдум, в якому взяло участь понад 1,2 млн. осіб, відбувся 20 березня 1921 р. За його результатами 40,4% учасників голосування висловилося за входження Верхньої Сілезії до складу Польщі, а 59,5% – за її залишення у складі Німеччини. Після підбиття підсумків плебісциту постало питання про їх трактування. У

зв'язку з тим, що Німеччина заявила про неможливість виплати репарацій в разі, якщо її позбавлять Сілезького промислового району, Великобританія та Італія запропонували залишити найбільш розвинені частини Верхньої Сілезії у складі Німеччини; Франція ж, прагнучи ослабити Німеччину, хотіла передати ці території Польщі. Побоюючись, що британсько-італійська точка зору переможе, поляки підняли Третє сілезьке повстання (2 травня – 21 липня 1921 р.). Почалися бої між польськими і німецькими збройними формуваннями. 16 червня 1921 р. у Верхню Сілезію було введено війська Антанти. 20 жовтня 1921 р. на конференції у Парижі було вирішено, що спірні території будуть розділені приблизно по лінії протистояння польських та німецьких формувань. У результаті північна й західна частини Верхньої Сілезії дісталися Німеччині (2/3 території), південна – Польщі (1/3 території).

²⁸ Йдеться про частину Тешинської Сілезії (т. зв. Чеський Тешин), яка в результаті польсько-чехословацької війни 1919–1920 рр. та відповідно до рішення Міжнародної конференції у Спа 28 липня 1920 р. була передана ЧСР (отримала 58,1 % площі і близько 67,9 % з населення спірних територій). Однак таке рішення Верховної ради держав Антанти заклало підґрунтя для тривалого протистояння між чехами і поляками у Тешинській Сілезії, оскільки станом на 1918 р. на цій території проживало 426000 мешканців, з них 55% поляків, 27% чехів, 18% німців.

²⁹ *Штілін Франтішек* (1886–1950) – чехословацький політик і дипломат, легіонер. Член репатріаційної місії у РСФРР (Туркестан, Закавказзя, 1919–1920), перший чехословацький консул у Львові (грудень 1921 – жовтень 1928 рр.). У 1930-х рр. – співробітник дипломатичної місії ЧСР в СРСР; висланий з СРСР у 1931 р. З грудня 1935 р. – консул у Галаці (Румунія).

³⁰ *Гіллерсон Соломон Ісакович* (1882–1938) – російський радянський політичний діяч і дипломат. Активний діяч «Загального єврейського робітничого союзу у Литві, Польщі і Росії» (Бунду), член ВЦВК, учасник II Всеросійського з'їзду Ради робітничих і солдатських депутатів (25-27 жовтня 1917 р.). З липня 1920 р. – голова Російської репатріаційної місії Червоного Хреста в ЧСР. Невдовзі переключився з гуманітарної роботи на активний шпіонаж, був викритий і висланий з Праги. У 1938 р. звинувачений в приналежності до нелегальної контрреволюційної терористичної організації і розстріляний.

³¹ Арешти чехословаків в Україні переважно відбувалися без відома керівництва УСРР; арештованих відразу відправляли на Луб'янку, до Москви. Так, у квітні 1921 р., ще до того як М. Левицький прибув до Чехословаччини, у Харкові було заарештовано В. Бенеша з дружиною й відправлено до Москви. На той час В. Бенеш був тимчасовим представником репатріаційної місії ЧСР, а його прибуття в Україну було узгоджене з московським представництвом УСРР.

³² Вукоопспілка (Всеукраїнська кооперативна спілка) – створена у червні 1920 р. як центр споживчої кооперації в УСРР. В основу роботи Вукоопспілки ліг основний принцип рад. кооперативного будівництва – єдність кооперативної політики й господарського плану російської та української кооперації. Вукоопспілка перебрала на себе виконання головних торгових і товарообмінних операцій, укладених до 15 червня 1920 р. з Центросоюзом, кооперативними організаціями і агентствами, що діяли в Україні. 5 травня 1935 р. перейменована в Укоопспілку.

³³ *Славинський Максим Антонович* (1868–1945) – український громадсько-політичний діяч, поет-перекладач, дипломат, публіцист. З 1888 р. до 1905 р. брав участь у діяльності РДП, був одним з її головних ідеологів і публіцистів. У 1905 р. обраний до I Державної Думи; у 1906 р. – редактор «Українського вісника». У березні 1917 р. став співзасновником Української національної ради в Петрограді. У 1918 р. повернувся на Україну, належав до партії УПСФ. З 24 жовтня по 14 листопада 1918 р. – міністр праці в уряді Української Держави. З 1919 р. очолював дипломатичну місію УРН у Празі. Залишився в еміграції у Чехословаччині. З 1923 р. викладав в Українському педагогічному інституті ім. М. Драгоманова та Українській господарській академії в Подєбрадах. У 1945 р. заарештований радянськими спецслужбами у Празі. Помер у Лук'янівській в'язниці в Києві 23 листопада 1945 р. У 1993 р. помертно реабілітований.

³⁴ *Тютюнник Юрій Йосипович* (1891–1930) – український військовий і громадсько-політичний діяч, публіцист, викладач; генерал-хорунжий армії УНР. На військовій службі з 1913 р.; брав участь у I світовій війні в чині унтер-офіцера. У березні-квітні 1917 р. організував Перший Сімферопольський полк ім. гетьмана Петра Дорошенка. Восени 1917 р. організував у Звенигороді Кіш вільного козацтва. У лютому 1918 р. вів бої проти більшовиків. У лютому 1919 р. частини Ю. Тютюнника об'єдналися з загонами М. Григор'єва; у липні 1919 р. приєднався до Армії УНР. Командувач Київської і Волинської груп Армії УНР, заступник командарма Першого зимового походу, в. о. командувача Армією УНР (1920), член Вищої військової ради Армії УНР, начальник Повстансько-партизанського штабу (1921), командарм Української повстанської армії Другого зимового походу (листопад 1921). Після розгрому українських військ у листопаді 1921 р. повернувся до Польщі. Заарештований 16 червня 1923 р. після переправи через Дністер. Погодився на співпрацю з урядом УСРР; викладав у Харківській школі червоних старшин. 12 лютого 1929 р. заарештований в Харкові і висланий до Москви. Розстріляний 20 жовтня 1930 р. за вироком колегії ОГПУ.

³⁵ *Мостовенко Павло Миколайович* (1881–1938) – радянський державний та партійний діяч, революціонер. Закінчив Петербурзький політехнічний інститут та Імператорську Військово-медичну академію. З 1901 р. – член РСДРП. У жовтні-грудні 1917 р. – голова Московської ради солдатських депутатів, член московського ВРК. З 1921 р. – на дипломатичній роботі: повноважний представник РСФСР у Литві (березень 1921 – травень 1922 рр.) та Чехословаччині (грудень 1922 – лютий 1923 рр.). Директор Промислової академії (1925–1927), ректор Московського вищого технічного училища ім. Баумана (1927–1930), згодом – уповноважений ВРНГ РСФСР у Берліні. У 1934–1937 рр. – директор Вищих академічних курсів Наркомважпрома СРСР. Заарештований та страчений у 1938 р. Реабілітований у 1956 р.

³⁶ *Укрзовнішторг* (Всеукраїнська торговельна контора з експорту й імпорту) – на поч. 1921 р. фактично апарат Уповноваженого НКЗТ РСФРР при РНК УСРР. Виник на основі ст. 3 і 4 Союзного робітничо-селянського договору між РСФРР і УСРР від 28 грудня 1920 р. та спеціальної угоди, які передбачали об'єднання частини народних комісаріатів обох республік (у тому числі наркоматів зовнішньої торгівлі) та регламентували появу такого органу виконавчої влади як «уповноважений». Своєрідність цього органу влади полягала в тому, що, він був ланкою в єдиній зовнішньоторговельній системі обох республік, і водночас фактично виконував роль і функції НКЗТ УСРР, у зв'язку з чим часто називався Укрзовнішторгом. Відповідно до декрету РНК УСРР від 18 липня 1921 р. Уповноважений НКЗТ в Україні став діяти офіційно на правах наркома у складі РНК УСРР; міг мати своїх торгових представників за кордоном, розробляти свій експортний та імпорتنний план, укладати самостійні торговельні угоди за кордоном. На поч. 1922 р. структура апарату зовнішньої торгівлі УСРР дещо змінилася, затверджено його поділ на 2 частини: регулятивну – Управління уповноваженого НКЗС при РНК УСРР та комерційну – Укрзовнішторг.

³⁷ *Інтерпеляція* – звернення депутата парламенту до уряду або його представника з певним питанням, після обговорення якого приймається відповідна ухвала.

³⁸ Йдеться про звернення М. Левицького до фракції комуністів у чехословацькому парламенті з проханням допомогти у справі ліквідації офіційних представництв УНР у Празі. Він обґрунтував це тим, що в Україні влада належить більшовикам, а отже, лише вони можуть бути єдиними представниками інтересів України в Чехословаччині. Ця інтерпеляція пролунала у парламенті ЧСР 17 липня 1921 р. 31 липня 1921 р. міністр закордонних справ Е. Бенеш відповів, що уряди УНР та ЗУНР, так само як і уряд УСРР, не було визнано. А переговори з місіями УНР та ЗУНР велися з питань, які виникали у зв'язку з переходом громадян ЗУНР на словацьку територію й прибуттям до Чехословаччини галицьких біженців.

³⁹ *Коцюбинський Юрій Михайлович* (1896–1937) – український радянський партійний і державний діяч, син М. Коцюбинського. У 1906–1916 рр. навчався у Чернігівській

чоловічій гімназії. У 1913 р. став членом РСДРП. З грудні 1917 р. – заступник, згодом – в. о. народного секретаря військових справ в уряді УСРР. У січні 1918 р. призначений головнокомандувачем збройних сил радянської України. З березня 1918 р. – член більшовицького ЦВК, народний секретар внутрішніх справ. З 1920 р. – на дипломатичній роботі в Австрії (1920–1922, 1925–1927) та Польщі (1927–1930). У вересні 1921 р. від імені УСРР підписав з Австрією конвенцію про репатріацію військовополонених та громадянських інтернованих. З лютого 1934 р. – голова Держплану і заступник голови Раднаркому УСРР. У листопаді 1934 р. виведений зі складу ЦК КП(б)У і звільнений з роботи; у березні 1935 р. виключений з КП(б)У. У лютому 1935 р. заарештований, звинувачений в антирадянській діяльності. Страчений у 1937 р.

⁴⁰ *Бронський (Варшавський) Мечислав Генріхович* (1882–1938) – польський і радянський політичний діяч, економіст. Навчався у Мюнхенському політехнічному інституті. Партійну роботу вів у Польщі і Швейцарії. З 1902 р. член Соціал-демократичної партії Польщі і Литви. Влітку 1917 р. переїхав у Росію, працював агітатором і пропагандистом при Петроградському комітеті РСДРП(б), та в редакції польської газети «Трибуна». Після більшовицького перевороту – член ради Державного банку, заступник наркома торгівлі і промисловості РСФРР і член ВРНГ. З 1920 р – полпред и торгпред в Австрії, потім – на викладацькій і науковій роботі.

⁴¹ Рада Республіки – вищий законодавчий орган влади УНР, який діяв у м. Тарнові (Польща). Створений на підставі закону «Про Раду Республіки УНР» від 9 січня 1921 р. Урочисте відкриття відбулося 3 лютого 1921 р. У роботі Ради Республіки брало участь 67 депутатів, які представляли українські політичні партії, профспілкові та культурно-освітні організації. Від участі в роботі Ради Республіки відмовились Українська партія соціалістів-революціонерів та Українська народна партія. Головою Ради Республіки було обрано І. Феценка-Чопівського. Предметом розгляду Ради Республіки були: пропозиції уряду, внесення комісії Ради Республіки, внесення депутатів, інтерпеляції та петиції. З компетенції Ради Республіки було вилучено питання державного устрою УНР та її Конституції, внесення змін до засад робітничого та земельного законодавства, прав національних меншин тощо. Існувала до 5 серпня 1921 р.

⁴² РАТАУ (Радіотелеграфне агентство України) – створене у 1921 р. (одночасно з РОСТА – Російським телеграфним агентством) як установа урядової інформації УСРР. Головним завданням РАТАУ була організація регулярного обміну інформацією про події в УСРР і за її межами та інформування уряду УРСР про події у світі. РАТАУ здійснювало обмін інформацією з телеграфними агентствами іноземних держав та організувало мережу відділів і кореспондентів при торговельних місіях та дипломатичних представництвах УСРР за кордоном. Після утворення у 1925 р. Телеграфного агентства СРСР (ТАРС) підпорядковане останньому; функції РАТАУ обмежено збором та поширенням інформації про внутрішні події в УРСР. У 1990 р. перейменовано в Укрінформ.

⁴³ *Чичерін Григорій Васильович* (1872–1936) – російський радянський партійний та державний діяч, дипломат. Закінчив історико-філологічний факультет Петербурзького університету. З 1898 р. працював у архівному відділі Міністерства закордонних справ Росії. З 1904 р. жив у еміграції в Німеччині, Франції, Бельгії, Великобританії. З 1905 р. – член РСДРП, здійснював постійну фінансову підтримку партії. У 1918–1930 рр. – очолював НКЗС РСФРР (згодом СРСР). Брав участь у підписанні Брестського миру (1918); очолював делегацію РСФРР на Генуезькій та Лозаннській конференціях, підписав Рапальський договір з Німеччиною. У 1930 р. вийшов у відставку через важку хворобу.

⁴⁴ *Форми анкети у справі не виявлено.*

⁴⁵ *Кудря Данило Євменович* – (1885–після 1961) – український радянський політичний, військовий та кооперативний діяч. З 1906 по 1918 рр. – член партії есерів. У жовтні 1917 р. призначений комісаром Пд.-Зх. фронту. У 1918 р. приєднався до партії боротьбистів, до жовтня 1919 р. – заступник наркома продовольства УСРР, виступав проти більшовицької продовольчої диктатури. У 1920 р. – один із керівників Харківського губернського комітету УКП (боротьбистів). У 1920–1930-х рр. перебував на керівних посадах

у господарській, фінансовій сфері, кооперації. Ініціатор створення й заступник голови правління пайового товариства «Укробсельтеатр». Згодом – директор Всеукраїнської контори Банку фінансування соціалістичного сільського господарства СРСР. Заарештований 12 грудня 1934 р. за звинуваченням у приналежності до «Контрреволюційної підпільної боротьбистської організації», виключений з КП(б)У, засуджений. Звільнений у 1947 р.

⁴⁶ *Новоковський Ю. С.* – український радянський дипломат. 3 грудня 1921 р. – повноважний торговий представник Укрзовнішторгу в Чехословаччині. 3 березня 1922 р. – торговий представник УСРР у Німеччині.

⁴⁷ УНР (Українська Народна Республіка) – українська держава, що існувала в 1917–1920 рр. на території Центральної, Східної та Південної України зі столицею в Києві. Постала на місці південно-західних губерній Російської імперії. До квітня 1918 р. очолювалася Центральною Радою; після грудня 1918 р. – Директорією. Проголошена 7 листопада 1917 р., як автономна республіка у складі Російської республіки. 22 січня 1918 р. проголошена незалежною державою. 22 січня 1919 р. об'єдналася із ЗУНР. У 1921 р. поділена між Польщею з одного боку та УРСР і РСФФР з іншого. З 12 листопада 1920 р. до 22 серпня 1922 р. уряд республіки перебував у вигнанні.

⁴⁸ КП(б)У (Комуністична партія (більшовиків) України) – формально заснована у квітні 1918 р. як самостійна партія, але вже у липні 1918 р. на вимогу російських більшовиків ухвалила рішення про входження до складу РКП(б) із збереженням власної назви. 20 березня 1920 р. відбулося спільне засідання IV конференції КП(б)У та конференції Української комуністичної партії (боротьбистів), на якій відбулося злиття КП(б)У та УКП(б). У різний час партію очолювали: Г. П'ятаков, С. Гопнер, Е. Квірінг, С. Косіор, В. Молотов, Д. Мануїльський, Л. Каганович.

⁴⁹ Укапісти – члени Української комуністичної партії. УКП виникла у січні 1920 р. Члени партії вважали, що КП(б)У є частиною РКП(б), і тому не може реалізувати потреби української нації. Підтримувала ідею створення демократичної УНР; домагалася переростання української національно-демократичної революції у соціальну, а УНР – у самостійну соціалістичну республіку; виступала проти насадження в Україні радянської системи ззовні. В часи розквіту (1920 р.) членами партії було 3000 осіб. Під тиском ЦК КП(б)У у 1923 р. в УКП виникла «ліва фракція», яка виступала за злиття з КП(б)У, мотивуючи це можливістю українізації останньої. 1 березня 1925 р. на своєму IV з'їзді партія формально припинила існування. Значна частина її членів увійшла до КП(б)У. Керівними діячами УКП були М. Каченко, А. Річицький, А. Драгомирецький, М. Авдієнко.

⁵⁰ *Голубович Всеволод Олександрович* (1885–1939) – український громадсько-політичний і державний діяч. Закінчив духовну семінарію і Київський політехнічний інститут. У 1903 р. вступив до РУП, у 1912 р. примкнув до українських есерів. Займав високі державні посади у добу Центральної Ради: з 27 липня 1917 р. – генеральний секретар шляхів, з листопада 1917 р. – генеральний секретар торгу і промисловості; 18 січня 1918 р. призначений головою Ради народних міністрів і міністром закордонних справ УНР. У серпні 1920 р. заарештований; у травні 1921 р. засуджений у «справі ЦК УПСР» до 5 років примусової праці у таборах; наприкінці цього ж року амністований ВУЦВК. Після звільнення працював в Українській раді народного господарства, де згодом очолив відділ капітального будівництва. У 1931 р. засуджений у справі «Українського національного центру». Помер у Ярославській в'язниці.

⁵¹ *Чечель Микола Флорович* (1891–1937) – український громадсько-політичний діяч. Закінчив Житомирську гімназію; у різний час навчався у Петербурзькому та Віденському політехнічних інститутах. Належав до УПСР, у липні 1917 р. обраний членом ЦК партії. У квітні 1917 р. обраний членом Української Центральної Ради від студентських організацій, входив до складу Малої Ради. У липні 1917 – квітні 1918 рр. – секретар УЦР. Член комісії УЦР із розробки проекту статуту автономії України. Політичний однопіддонець М. Грушевського, разом з яким у 1919 р. емігрував до Відня. Належав до Закордонної делегації УПСР. У вересні 1921 р. разом із М. Шрагом вів переговори з головою

Раднаркому УСРР Х. Раковським про повернення в Україну. Викладав у Харківському технологічному інституті, очолював секцію промисловості будівельних матеріалів Держплану УСРР. У 1931 р. засуджений у справі «Українського національного центру». Розстріляний у 1937 р.

⁵² Шаповал Микита Юхимович (1882–1935) – український громадсько-політичний діяч, письменник, публіцист. Член РУП, УПСР, УЦР. У листопаді 1917 – січні 1918 рр. – генеральний секретар пошти та телеграфу УНР. Був співорганізатором протигетьманського повстання (1918); у листопаді 1918 р. – січні 1919 р. – голова Українського національного союзу. У грудні 1918 – лютому 1919 рр. – міністр земельних справ в уряді В. Чехівського. У 1919–1920 рр. – секретар дипломатичної місії УНР у Будапешті. В еміграції був головою Українського громадського комітету, з 1921 р. брав участь у створенні українських вищих навчальних закладів у Чехословаччині; видавець і редактор журналу «Нова Україна»; знаходився у непримиренній опозиції до еміграційного уряду УНР.

⁵³ Мазуренко Василь Петрович (1877–1930-і рр.) – український політичний діяч, брат С. і Ю. Мазуренків. За освітою – інженер-технолог. З 1903 – член РУП. З 1904 належав до «Закордонного Комітету» РУП. Згодом – член УСДРП. Член УЦР від Харківської губернії. У 1917–1918 рр. декілька разів призначався заступником міністра фінансів. У 1919 р. – голова дипломатичної місії УНР в Італії. У 1920 р. повернувся в Україну. Працював директором Палати мір і ваг у Харкові. У 1931 р. заарештований у справі «Українського Національного Центру»; репресований органами НКВС СРСР.

⁵⁴ Тривалий час уряд ЧСР підтримував прагнення Сх. Галичини здобути державну незалежність. На території Чехословаччини розміщувалися інтерновані війська ЗУНР, а Є. Петрушевич навіть пропонував створити галицько-чехословацьку конфедерацію.

⁵⁵ Див. пос. 38.

⁵⁶ У Чехословаччині перебували інтерновані військові формування армії ЗУНР, які, завдяки підтримці уряду ЧСР, зберігали свою організацію й підтримували боєздатність. За умов відсутності державної території невелика (понад 4 тис. осіб), але боєздатна армія залишалася вагомим аргументом в акціях Є. Петрушевича. Із середини 1921 р. в умовах зближення ЧСР із Польщею зацікавленість чехословацьких політиків у вирішенні східногалицького питання на користь ЗУНР поступово згасала.

⁵⁷ Див. пос. 28.

⁵⁸ Іредента (італ. irredento – незвільнений; такий, що перебуває під чужим владарюванням) – термін, який означає частину етносу, що складає меншість населення у межах певної держави, але компактно проживає в безпосередній близькості до держави, в якій ідентичний народ складає більшість. Географічна близькість та компактність проживання відрізняють іреденту від діаспори. У випадку дискримінації іреденти, в її середовищі виникають рухи за возз'єднання з територією етнічної більшості – іредентизм. Форма сепаратизму, коли населення, що компактно проживає в одній країні, хоче приєднатися до країни свого етнічного походження.

⁵⁹ Див. пос. № 36.

⁶⁰ Йдеться про Закордонну делегацію (ЗД) УПСР, яка виникла у червні 1919 р. у Парижі, а з осені 1920 р. діяла у Відні як закордонний осередок УПСР. До складу ЗД УПСР входили М. Грушевський, М. Чечель, М. Шраг, П. Христюк, Д. Ісаєвич. Основне завдання ЗД вбачалося у перетворенні УНР на «радянську республіку» та досягнення компромісу з більшовиками. На початку 1921 р. ЗД УПСР на еміграції розкололася на прорадянську групу, очолену Закордонною делегацією, празьку – на чолі з М. Шаповалом та Організаційний комітет УПСР за кордоном (М. Ковалевський, М. Залізняк) у Відні. У 1924 р. ЗД УПСР повернулася в УСРР.

⁶¹ Питання про державний статус Сх. Галичини неодноразово дискутувалося на засіданнях Великої ради і Політичного комітету Генеральної Асамблеї Ліги націй. Можливо, йдеться про розгляд «східногалицького питання» Асамблеєю Ліги націй 27 вересня 1921 р., коли було підтверджено резолюцію Ліги націй від 23 лютого 1921 р, в якій стверджувалося, що Сх. Галичина перебуває під військовою окупацією Польщі, а не її суверенітетом.

⁶² «Український прапор» – друкований орган Диктатури ЗУНР, видання Уряду преси і пропаганди. Виходив з 8 серп. 1919 р. до жовт. 1923 р. у Відні, згодом, до 1932 р., у Берліні. У віденський період над газетою працювали П. Лисяк, І. Німчук і І. Проць (ред.), К. Левицький, О. Назарук, О. Грицай (співроб.), у берлінський – М. Лозинський, Р. Перфецький, Ю. Бачинський, А. Жук.

⁶³ Йдеться про події, пов'язані із захопленням у жовтні 1920 р. військами 1-ї Литовсько-Білоруської дивізії під командуванням польського генерала Л. Желіговського частини пд.-сх. Литви. В результаті військових дій виникла формально незалежна держава Середина Литва, яка у 1922 р. була включена до складу Польщі. *Желіговський Люціан Мечислав Рафайл* (1865–1947) – польський генерал і політичний діяч. В 1917 р. – один із організаторів польських національних частин у Росії. У квітні 1919 р. повернувся до Польщі. З жовтня 1920 р. – командир 1-ї Литовсько-білоруської дивізії, яка з негласної санкції Ю. Пілсудського зайняла Вільно (9 жовтня 1920 р.) і частину південно-східної Литви. У 1921–1925 рр. – інспектор армії в Варшаві, у 1925–1926 рр. – військовий міністр). Забезпечив здійснення травневого перевороту 1926 р. в Польщі. У 1935–1939 рр. – член польського парламенту. У 1940 р. виїхав до Великобританії; був членом польського уряду у вигнанні.

⁶⁴ *Левицький Євген Йосипович* (1870–1925) – український громадсько-політичний діяч, дипломат, публіцист. Закінчив Львівський університет. Один із засновників Національно-демократичної партії (1899). З 1901 р. – редактор газети «Свобода», з 1902 р. – газети «Діло». У 1907 р. був обраний депутатом австрійського парламенту. У 1914–1918 рр. за дорученням Союзу Визволення України вів організаційну і просвітницьку роботу серед полонених українців у німецьких таборих. У 1918–1919 рр. – член УНРади ЗУНР. У 1919–1920 рр. – посол ЗУНР у Німеччині та Чехословаччині. Після поразки національно-визвольних змагань займався адвокатською практикою у Відні, де і помер.

⁶⁵ *Красін Леонід Борисович* (1870–1926) – російський радянський державний і політичний діяч, економіст, дипломат. Закінчив Харківський технологічний інститут (1890). З 1890 р. – член РСДРП. Неодноразово був заарештований за революційну діяльність. У 1912–1917 рр. – інженер, директор заводів «Siemens und Schukkert» у Петербурзі. Брав участь у мирних переговорах з Німеччиною (1918) та Естонією (1919), Гаазькій та Генуезькій конференціях (1922). Займав високі посади у радянському держапараті: голова надзвичайної комісії з постачання Червоної армії (1918), член Президії ВРНГ (серпень 1918 – березень 1920 рр.), нарком торгівлі і промисловості РСФРР (листопад 1918 – червень 1920 рр.), нарком шляхів сполучення РСФРР (березень 1919 – грудень 1920 рр.), нарком зовнішньої торгівлі РСФРР та СРСР (червень 1920 – листопад 1925 рр.). Одночасно перебував на дипломатичній роботі: дипломатичний і торговий представник РСФРР та СРСР у Великобританії (травень 1921 – липень 1923 рр.), повпред СРСР у Франції (листопад 1924 – жовтень 1925 рр.) та Великобританії (жовтень 1925 – листопад 1926 рр.). Помер у Лондоні, похований у Кремлівській стіні.

⁶⁶ Українська партія соціалістів-революціонерів (УПСР) – виникла у квітні 1917 р. Друкованими органами партії були: щоденник «Народна Воля» і тижневик «Боротьба». На IV з'їзді (травень 1918 р.) розкололася на боротьбистів (Л. Ковалів, О. Шумський) та «центральну течію» (М. Шраг, Н. Григоріїв, В. Голубович). Наприкінці 1919 р. частина членів УПСР емігрувала за кордон, де М. Грушевський, М. Чечель, М. Шраг заснували «закордонну делегацію» у Відні. На початку 1921 р. УПСР в еміграції розкололася на: 1) прорадянську групу, очолену «закордонною делегацією»; 2) пражську групу (М. Шаповал); 3) організаційний комітет УПСР за кордоном (М. Ковалевський і М. Залізник). Після повернення «закордонної делегації» в Україну (1924 р.) і смерті М. Шаповала (1932 р.) організації есерів об'єдналися і створили у Празі спільний ЦК УПСР, а у 1950 р. об'єдналися в Українську соціалістичну партію.

⁶⁷ Український громадський комітет у Чехословаччині (УГК) – громадська установа, заснована влітку 1921 р. у Празі М. Шаповалом. Комітет приймав участь в організації Української господарчої академії в Подєбрадах (1922 р.) та Українського педагогічного

інституту ім. М. Драгоманова в Празі (1923 р.). Станом на 1 січня 1924 р. до УГК входила 91 особа. Головою Комітету був М. Шаповал, активними членами – Н. Григоріїв, О. Мицюк, М. Галаган. Ліквідований урядом Чехословаччини у серпні 1925 р.

⁶⁸ *Григоріїв Никифір Якович* (1883–1953) – український громадський та політичний діяч, публіцист, педагог. У 1903 р. вступив до партії есерів. З 1915 р. служив у російській армії військовим урядовцем; у цей час написав «Історію українського народу». З 1917 р. – активний діяч УПСР, член УЦР, голова Ради солдатських депутатів Київської військової округи. У 1918 р. – міністр освіти в уряді В. Голубовича, за Гетьманату – член УНС. У 1919 р. – член Трудового Конгресу, керівник пресової служби Армії УНР, член ЦК УПСР. У листопаді 1920 р. емігрував до Польщі. У 1921 р. переїхав до Чехословаччини, де працював професором Празького університету. З 1938 р. жив у США, з 1949 р. – керівник українського відділу «Голосу Америки». Помер у Нью-Йорку.

⁶⁹ *Мицюк Олександр Корнійович* (1883–1943) – український громадський діяч, юрист, економіст і соціолог. Один із засновників УПСР (1906) та Юнацької спілки (1915). З 26 грудня 1918 р. до 12 лютого 1919 р. – міністр внутрішніх справ УНР. У лютому 1919 р. організував Вінницький і Кам'янецький «Господарсоюзи» (головою правління останнього працював до кін. 1920 р.). Наприкінці 1920 р. емігрував до Чехословаччини. З 1921 р. – член УГК у Чехословаччині, професор Української господарської академії і Українського вільного університету, дійсний член Наукового товариства ім. Шевченка. Помер у Празі.

⁷⁰ *Мартос Борис Миколайович* (1879–1977) – український громадсько-політичний діяч, учений-економіст, кооператор і педагог. З червня 1917 р. – член УЦР, Малої Ради, ЦК Селянської Спілки (заступник голови). В Генеральному секретаріаті обіймав посаду секретаря земельних справ. За Гетьманату очолював управу Українського кооперативного комітету, був одним із засновників Кооперативного інституту ім. М. Туган-Барановського у Києві. З грудня 1918 р. – міністр продовольчих справ в уряді В. Чехівського; з 9 квітня до 27 серпня 1919 р. очолював Раду Народних Міністрів УНР і водночас обіймав посаду міністра фінансів. У 1920 р. емігрував до Німеччини, згодом – до ЧСР. Був одним із організаторів та професором (з 1924 р.) Української господарської академії в Подебрадах. У 1936–1938 рр. працював директором Українського технічно-господарського інституту. Засновник і ректор Української вищої школи економіки (1945–1949) та Українського господарського інституту (1949–1954) у Мюнхені. З 1958 р. жив у США.

⁷¹ *Олександр Сербський (Олександр I Карагеоргієвич)* (1888–1934) – король Королівства сербів, хорватів і словенців, король Югославії. Син Петра I Карагеоргієвича. У 1906 р. закінчив пажеський корпус у Санкт-Петербурзі. Під час I Балканської війни командував 1-ю сербською армією. З 1914 р. – принц-регент Сербського королівства, з 16 серпня 1921 р. – король Королівства сербів, хорватів і словенців, з 3 жовтня 1929 р. – король Югославії. З 1929 р. встановив військово-монархічну диктатуру, засновану на принципах корпоративізму та сербського націоналізму. У зовнішній політиці орієнтувався на Францію, був покровителем білої еміграції. 9 жовтня 1934 р. застрелений у Марселі разом з міністром іноземних справ Франції Л. Барту.

⁷² *Савінков Борис Вікторович* (1879–1925) – російський політичний і військовий діяч, терорист, літератор. Один із лідерів РСДРП (з 1903 р.) та Бойової організації РСДРП, організатор і учасник багатьох терористичних актів. Після Лютневої революції – комісар при ставці верховного головнокомандувача; товариш військового міністра Тимчасового уряду. У 1918 р. очолив Союз захисту батьківщини і свободи, був одним із творців Добровольчої армії на Дону, пізніше – представник А. Колчака в Парижі. Ініціатор створення і голова Російського політичного комітету в Польщі (1920–1921). Вів переговори із лідерами екзильного уряду УНР про спільні військові акції проти Радянської Росії. В серпні 1924 р. заарештований після нелегального переходу польсько-радянського кордону. Засуджений до 10 років ув'язнення. За офіційною версією – покінчив життя самогубством у тюрмі, за іншими даними – вбитий чекістами.

⁷³ *Булак-Балахович (Бей-Булак Балахович) Станіслав Никодимович* (1883–1940) – російський політичний і військовий діяч, один із керівників білого руху в північно-за-

хідній частині колишньої Російської імперії у 1918–1920 рр. У лютому 1918 р. вступив у Червону Армію, з санкції Л. Троцького сформував кавалерійський полк. В листопаді 1918 р. разом із полком перейшов на бік білогвардійських військ, брав участь у наступі армії Юденича на Петроград. У серпні 1919 р. перейшов на службу в Естонію. Брав участь у радянсько-польській війні 1920 р. на боці Польщі. Вбитий у Варшаві.

⁷⁴ *Літвінов Максим Максимович (Валлах Мейер-Генох Мовшевич) (1876–1951)* – російський радянський політичний і державний діяч, революціонер, дипломат. Під час революції 1905–1907 рр. здійснював постачання зброї для революційних організацій. У 1907 р. емігрував до Швейцарії, з 1908 р. жив у Великобританії. У листопаді 1917 – вересні 1918 рр. – диппредставник РСФСР у Великобританії. 6 вересня 1918 р. заарештований і обмінаний на заарештованого в Росії за звинуваченням в організації антирадянської змови англійського дипломата Р. Локкарта. Після повернення працював на різних посадах в уряді РСФРР (з 1923 р. – СРСР): член колегії НКЗС (1918–1930), заступник наркома (1921–1930), нарком (1930–1939), заступник наркома (1941–1946) закордонних справ. Водночас працював як кадровий дипломат: в. о. повпреда РСФРР у Естонії (груд. 1920 – верес. 1921 р.), представник СРСР в Лізі Націй (1934–1938), посол СРСР у США (1941–1943) та на Кубі (1942–1943). З 1946 р. у відставці.

⁷⁵ Йдеться про Закордонну делегацію (ЗД) УПСР (див пос. № 60).

⁷⁶ М. Чечель перебував в Україні у липні 1921 р. за дорученням Закордонної делегації УПСР з метою: 1) з'ясувати можливість або неможливість легалізації УПСР в Україні; 2) зустрітись із заарештованими членами ЦК УПСР і з'ясувати їх позиції і тактику, а також 3) проінформувати ЦК про діяльність ЗД УПСР. Формально він був відряджений до Москви для участі у III конгресі Комінтерну. Втім, М. Чечель долучитися до роботи конгресу не вдалося, оскільки делегація УСРР не визнала його мандат. Під час зустрічі з О. Шумським 9 липня 1921 р. у Москві та з Х. Раковським і Д. Мануїльським 16 липня 1921 р. у Харкові М. Чечель з'ясував позицію КП(б)У, яка полягала у наступному: легалізація УПСР в Україні неможлива, водночас бажаним є повернення в Україну для участі в радянському будівництві людей із ЗД УПСР, при умові їх виходу із партії. 22 липня 1921 р., з дозволу Х. Раковського, М. Чечель зустрівся із заарештованими членами ЦК УПСР, які заявили, що ЦК вважає необхідним перебування ЗД УПСР за кордоном і бажаним повернення членів УПСР в Україну без виходу із партії.

⁷⁷ Йдеться про Закордонну делегацію УПСР (див пос. № 60).

⁷⁸ *Часник Іван* – український громадсько-політичний і державний діяч. Член УПСР, 29 січня 1919 р. обраний до ЦК УПСР (ц. т.). З 9 червня 1919 р. – товариш керуючого Управління преси й інформації РНМ УНР, редактор «Народної волі». У квітні-червні 1920 р. разом з І. Лизанівським, Н. Петренком, С. Березняком, А. Степаненком вів переговори в Києві з більшовицькими лідерами В. Затонським, П. Любченком, М. Павловим про легалізацію УПСР (ц. т.). Влітку-восени 1920 р. працював секретарем комісії Київського відділення Вукоопспілки. 20 жовтня 1920 р. заарештований у «Справі членів ЦК УПСР». У травні 1921 р. засуджений до 10 років таборів, згодом амністований.

⁷⁹ *Лизанівський Іван Миколайович (1892–1934)* – український громадсько-політичний діяч, літературознавець, видавець. Закінчив історико-філологічний факультет Львівського університету (1914), учень М. Грушевського. У 1910–1912 рр. – особистий секретар І. Франка. З 1914 р. жив у Наддніпрянській Україні. Після Лютневої революції – член УЦР, один із організаторів Галицько-Буковинського куреня січових стрільців. Член УПСР, після її розколу у травні 1918 р. увійшов до центральної течії партії, 29 січня 1919 р. обраний до ЦК УПСР (ц. т.). З березня 1919 р. входив до складу Комітету охорони республіки, у квітні-серпні 1919 р. очолював Управління преси й інформації РНМ УНР та виконував обов'язки державного секретаря в уряді Б. Мартоса. Після поразки національно-визвольних змагань залишився в УСРР. У жовтні 1920 р. заарештований у «Справі членів ЦК УПСР». У травні 1921 р. засуджений до 10 років таборів, згодом амністований. В УСРР працював у видавництвах «Рух» та «Книгоспілка». У 1924–1929 рр. разом із С. Пилипенком редагував перше багатотомне зібрання творів І. Франка. 2 лютого 1931 р.

заарештований у справі «Українського національного центру», засуджений до 6 років таборів. 9 вересня 1937 р. розстріляний за вироком «трійки».

⁸⁰ Йдеться про заарештованих у т. зв. «Справі членів уряду УНР і Центральних комітетів Української партії соціалістів-революціонерів і соціалістів-демократів», яка пізніше увійшла в історію як «Справа членів ЦК УПСР». Всього по справі було звинувачено 76 осіб, з них 11 (В. Голубович, Г. Сиротенко, І. Лизанівський, Н. Петренко, І. Часник, П. Бензя, Г. Солодарь, С. Березняк, О. Блоха, Г. Скугар-Скварський, М. Токаревський) були заарештовані наприкінці вересня – жовтні 1920 р. співробітниками Особливого відділу Південно-Західного фронту, інші перебували в еміграції. Серед звинувачених були всі члени Директорії (В. Винниченко, С. Петлюра, О. Андрієвський, А. Макаренко, Ф. Швець), провідники УПСР (М. Ковалевський, П. Христюк та ін.), УСДРП (І. Мазепа, Д. Антонович, В. Чехівський та ін.), УПСФ (А. Ніковський, В. Прокопович та ін.), УПСС (І. Липа, М. Білінський, О. Шаповал та ін.), міністри УНР практично всіх складів урядів та інші. Кожен із них заочно «засуджувався до вищої міри покарання – розстрілу, але у зв'язку з тим, що не був заарештованим, оголошувався поза законом». Підсудних звинувачували у «політичному бандитизмі», організації повстанського руху в Україні, підготовці до повалення радянської влади, укладенні миру з Німеччиною у 1918 р., участі у переговорах із Польщею у квітні 1920 р. тощо. Державним обвинувачем на процесі виступив Д. Мануїльський, в якості свідків були залучені колишні члени УПСР П. Любченко, О. Шумський та ін. Обвинувачені винними себе не визнали, однак Верховний революційний трибунал у травні 1921 р. засудив В. Голубовича, Н. Петренка, І. Лизанівського, І. Часника до десяти років концентраційних таборів (відповідно до постанови V Всеукраїнського з'їзду Рад «Про амністії», термін засудженням скоротили на 5 років, а наприкінці 1921 р. вони були звільнені.

⁸¹ *Шраг Микола Ілліч* (1894–1970) – український економіст і громадсько-політичний діяч, доктор економічних наук (1967), теоретик розміщення продуктивних сил і промислових комплексів. Закінчив Чернігівську гімназію, навчався на юридичному факультеті Московського університету. У 1917 р. – член ЦК УПСР, заступник голови УЦР; з 1919 р. – радник української дипломатичної місії в Будапешті. У 1920–1924 рр. жив у Відні. У 1924 р. повернувся до СРСР, працював у Харківському товаристві робітників і техніків. У 1931 р. заарештований у справі «Українського національного центру», засуджений до 6 років таборів, згодом амністований. Разом із сім'єю часто змінював місце проживання, що дозволило йому уникнути арешту. За деякими відомостями був амністований перед війною. З 1952 р. викладав у Харківському інституті народного господарства; з 1966 р. – професор Львівського політехнічного інституту. У 1945 р. поселився у Львові; у 1952 р. закінчив Львівський торгово-економічний інститут, з 1964 р. – доцент, професор кафедри економіки і організації галузевої промисловості Львівського політехнічного інституту.

⁸² *Христюк Павло Оникійович* (1890–1941) – український кооператор, громадсько-політичний діяч, публіцист. Навчався у Київському політехнічному інституті. Був співробітником газети «Рада»; у 1916–1917 рр. – редактор кооперативного журналу «Комашня». Після Лютневої революції 1917 р. – провідний діяч ЦК УПСР та Селянської спілки, член Центральної і Малої Рад, генеральний писар в уряді В. Винниченка, співавтор земельного закону від 31 січня 1918 р., міністр внутрішніх справ (з кінця лютого 1918 р. – державний секретар) в уряді В. Голубовича. Після IV з'їзду УПСР належав до фракції «центральної течії». З 1919 р. – в еміграції у Відні, де був членом «закордонної делегації» УПСР та співредактором журналу «Борітеся – поборете!». У 1924 р. повернувся в Україну, працював у Товаристві робітників науки і техніки для сприяння соціалістичному будівництву (Харків, 1928–1931). Заарештований 2 березня 1931 р. за справою «Українського Національного Центру»; засуджений. Помер у концтаборі.

⁸³ *Жуковский Олександр Тимофійович* (1884–1925(?)) – український громадсько-політичний та військовий діяч. Учасник I світової війни. З кінця липня 1917 р. – представник Українського Генерального військового комітету при Генеральному штабі у Петрограді. Належав до УПСР (центральна течія). З 29 січня 1918 р. – в. о. військового міністра

УНР, з 9 березня 1918 р. – міністр морських справ, з 22 березня 1918 р. – військовий міністр. 29 квітня 1918 р. заарештований німецьким оберкомандуванням за підозрою у причетності до викрадення банкіра Ю. Доброго і засуджений до дворічного ув'язнення. За Директорії УНР – командир Окремого кордонного корпусу, начальник залоги в Кам'янці-Подільському. З березня 1919 р. – посол та військовий аташе УНР у Чехословаччині. З 13 вересня 1919 р. – ревізор військових місій УНР у Празі, Берліні, Відні. У серпні 1921 р. вів переговори з урядом УСРР про повернення віденської групи УПСР в Україну. Подальша доля невідома.

⁸⁴ Дніпросоюз (Центральний союз кооперативно-споживчих союзів) – заснований у 1917 р. в Києві. Наприкінці 1918 р. об'єднав близько 8000 кооператив і близько 80 повітових та окружних союзів; постачав галантерейні, мануфактурні та ін. товари; організував декілька фабрик і друкарню (на промислових підприємствах Дніпросоюзу працювало понад 2000 осіб). До його складу, крім торгових відділів, входили ревізійно-інструкторський, статистично-економічний, культурно-освітній, юридичний, асекураційний відділи. Особливою заслугою Дніпросоюзу було видання великої кількості укр. книжок, організація бібліотек, читалень, театральних гуртків, власної кооперативної школи, видання журналу «Кооперативна Зоря». У липні 1920 р. більшовики перетворили Дніпросоюз на один із підрозділів Вукоопспілки – Київський губсоюз. Дякий час окремі його підрозділи ще продовжували функціонувати. Наприклад, видавництво Дніпросоюзу продовжувало діяльність у Відні до 1921 р.

⁸⁵ Книгоспілка – українська видавнича і книготорговельна спілка. Заснована у 1922 р. в Харкові. Як видавництво існувала до кінця 1930 р., потім перетворена на книготорговельне об'єднання – Вукоопкнигу. Видала 3096 назв кооперативної, навчальної, художньої та іншої літератури загальним накладом понад 40 млн. прим. Зокрема в ній вийшли збірки творів Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки та інших письменників. Книгоспілка видавала журнали «Книга», «Кооперативний книгар», «Нова громада», газету «Кооперативне життя», мала широку мережу кооперативної книготоргівлі (понад 6 тис. магазинів).

⁸⁶ *Ауссем Володимир Християнович* (1882–1936 (1937)) – український радянський партійний та політичний діяч. Закінчив Орловський кадетський корпус (1898) та інженерно-хімічний факультет Політехнічного інституту в Брауншвейзі (1904). Член РСДРП з 1901 р. У лютому 1917 р. обраний членом Київської ради солдатських депутатів, з грудня 1917 р. – член ВУЦВК. У серпні 1917 р. вступив у партію більшовиків. У грудні 1917 – лютому 1918 рр. – народний секретар фінансів першого радянського уряду України. 22 вересня – 1 грудня 1918 р. – командир Другої Української радянської повстанської дивізії. У 1920–1921 рр. працював у ВРНГ, де займався хімічною промисловістю. Тривалий час був на дипломатичній роботі: посперед УСРР та СРСР у Німеччині (1921–1925), посперед СРСР у Австрії (1925), торговий представник СРСР у Туреччині (1926–1927). У 1925–1926 рр. очолював ВРНГ УСРР. У 1927 р. виключений з партії як «активний троцькіст» і у 1929 р. засуджений до заслання на 3 роки у Казахстан. У 1933 р. знову заарештований і висланий в Астрахань. Точних даних про подальшу долю немає. За свідченнями сина покінчив життя самогубством у 1936 р., за іншими даними зник у тайзі чи був розстріляний у 1937 р. Реабілітований у 1989 р.

⁸⁷ *Копп Віктор Леонтійович* (1880–1930) – російський радянський політичний діяч і дипломат. Член РСДРП з 1903 р. Брав участь у I світовій війні. На початку 1915 р. потрапив в полон і залишався у Німеччині до осені 1918 р., коли був звільнений та включений радником до складу місії РСФРР. У 1919–1921 рр. – уповноважений НКЗС та НКЗТ РСФСР у Німеччині. З травня 1921 р. – торговий представник РСФСР у Німеччині. У 1923–1925 рр. – уповноважений НКЗС СРСР при РНК РСФСР, член Колегії НКЗС СРСР. Повноважений представник СРСР у Японії (1925–1927) та Швеції (1927–1930).

⁸⁸ Очевидно йдеться про Перший з'їзд російських вчених у Празі, що відбувся 10–17 жовтня 1921 р. Насправді Е. Бенеш на ньому присутній не був. Міністр закордонних справ ЧСР надіслав учасникам з'їзду вітальний лист, який зачитав його заступник

В. Гирса. (Ершов В. Ф., Курамина Н. В. Российские образовательные учреждения за рубежом: опыт 1920–1930 годов // Исторические записки. – 2004. – № 7 (125). – С. 220).

⁸⁹ Шумський Олександр Якович (1890–1946) – український радянський громадсько-політичний діяч. Член УПСР та УЦР. У січні 1918 р. брав участь у підготовці більшовицького перевороту у Києві. З травня 1918 р. – один із лідерів боротьбистів. У січні 1919 р. відкрито виступав проти Директорії УНР, зблизився з більшовицьким урядом у Харкові. Пізніше – член КП(б)У. У квітні 1921 – лютому 1923 рр. – повноважний представник УСРР у Польщі. У 1919 р. та 1924–1927 рр. – нарком освіти УСРР. У травні 1933 р. заарештований у справі Української військової організації. У 1933–1935 рр. перебував на Соловках, з грудня 1935 р. – на засланні у Красноярську. 9 жовтня 1937 р. знову заарештований у справі боротьбистів. Звільнений у травні 1943 р. Вбитий радянськими спецслужбами 18 вересня 1946 р. у Саратові.

⁹⁰ Ратифікація – затвердження верховним органом державної влади міжнародного договору, який з цього моменту набирає юридичної сили для даної держави.

⁹¹ Посольство УНР діяло у Відні з весни 1918 р. У 1920–1921 рр. його очолював Г. Сидоренко. Посольство УНР в Австрії було ліквідоване у січні 1922 р.

⁹² Йдеться про Габсбурга-Льотрінгена Вільгельма-Франца, більш відомого в українському національному русі під ім'ям Василь Вишиваний (1895–1948) – австрійський архикнязь, кузен останнього імператора Австро-Угорщини Карла I. Командир легіону Українських січових стрільців. Послідовний і палкий прихильник українського національно-визвольного руху, полковник Армії УНР. Під час II світової війни співпрацював з українським підпіллям і французьким рухом Опору. У серпні 1947 р. заарештований радянськими спецслужбами у Відні і засуджений до 25 років позбавлення волі. Помер у лікарні Лук'янівської в'язниці (Київ).

⁹³ Очевидно йдеться про табори інтернованих частин УГА в Чехословаччині, що існували в Німецькому Яблонному, Ліберці та Йозефові. У Німецькому Яблонному були інтерновані частини Гірської бригади та груп «Глибока» і «Крукеничі», які внаслідок польського наступу в травні 1919 р. були відрізані від головних сил УГА і змушені перейти на Закарпаття, де їх роззброєно і перевезено до табору в Німецькому Яблонному. Згодом військові були організовані в Українську Бригаду в ЧСР (80 старшин і 5000 вояків). У Ліберці від 10 вересня 1920 р. перебувала т. зв. група генерала Кравса, яка у серпні 1920 р. покинула фронт Армії УНР над Дністром і через Гуцульщину перейшла на Закарпаття (300 старшин і 500 вояків), та 130 старшин і вояків, що прибули з італійського табору полонених у Монте Кассіно. У квітні 1921 р. інтернованих з Німецького Яблонного і Ліберця переведено до Йозефова (бл. 4000 осіб), де табір проіснував до 1926 р. Починаючи з 1921 р., кількість інтернованих невпинно зменшувалась, оскільки: 1) чеська влада створювала з вояцтва робочі сотні, 2) частина вояків повернулася до Галичини, а 3) більшість старшин переїхала на навчання до Праги, Подєбрад, Брно і Пршібраму.